

ROSMALLA

★ ★ EXTRA ★ ★

Deel 4 - eerste helft
Oorlog en verzet

In dit nummer o.a.:

- Jeugd van Rosmalen
baldadig

- K.P. Margriet

- De afspraak

COLOFON

Rosmalla Extra (ISSN 1380-3190) is een uitgave van de Heemkundekring Rosmalen.

Redactie:
Mari van de Ven
Harry Coppens

Redactieadres:
Stationsstraat 8
5241 EE Rosmalen
tel. 04192-18349

Leden en donateurs ontvangen *Rosmalla* en *Rosmalla Extra*. Donateurs betalen minimaal f 25,- per jaar. Abonnees (voor minimaal één jaar) betalen f 25,- per jaar (postabonnees f 35,- per jaar), over te maken op het bankrekeningnr. van de Heemkundekring, onder vermelding van: "abonnement Rosmalla".

Bankrekeningnr.: 18.45.43.444 (Rabobank Rosmalen, postgiro van de bank: 1099372) ten name van Heemkundekring Rosmalen, Deken Fritsenstraat 53, 5243 VM Rosmalen.

De meeste oude nummers van *Rosmalla* en *Rosmalla Extra* zijn nog verkrijgbaar op het redactieadres.

Bestuur:

Th. Derksen, voorzitter, Weidestraat 15, 5241 CA Rosmalen. Tel. 04192-12591

A.J. van de Ven, 1e secretaris, M. Nijhoffstraat 8, 5242 CV Rosmalen. Tel. 04192-14094

J.W. Westerlaken, 2e secretaris en contactpersoon, Venstraat 53, 5241 CD Rosmalen, Tel. 04192-13562

Sj. Hoedemakers-van der Sluis, penningmeester, Deken Fritsenstraat 53, 5243 VM Rosmalen. Tel. 04192-17366

H. de Werd, archief, Hintham 127, 5246 AE, Tel. 073-415914

Copyright © 1994 Heemkundekring Rosmalen.

Zonder toestemming van redactie en / of bestuur mag niets uit deze uitgave worden overgenomen.

De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud der ondertekende artikelen. Aan deze artikelen zal ook nooit iets veranderd worden zonder overleg met de auteur(s). Foto's en andere illustraties worden te allen tijde teruggezonden; teksten op verzoek.

Bij de voorplaat: Duitse Rode-Kruiscolonne op weg naar het Britse veldhospitaal bij Coudewater. Coll. O. Spronk.

VOORWOORD

In het kader van de herdenking van de bevrijding van de gemeente Rosmalen op 23 oktober 1944 -nu precies vijftig jaar geleden- rekenen wij het als Heemkundekring tot onze taak aan deze gedenkwaardige gebeurtenis de nodige aandacht te schenken. Wij willen dit onder meer doen door naast ons reguliere periodiek *Rosmalla* een uit twee katernen bestaande *Rosmalla Extra* uit te geven die betrekking heeft op Rosmalen in de Tweede Wereldoorlog. Dit boekje ligt thans voor U.

Het eerste exemplaar zal op 23 oktober a.s. bij de opening van de door onze Heemkundekring te organiseren tentoonstelling *Rosmalen 50 jaar bevrijd* officieel worden uitgereikt aan de burgemeester. Graag wil ik door middel van dit voorwoord zowel de redactie van *Rosmalla*, alsmede al diegenen die kopij voor dit boekje hebben aangeleverd, hartelijk dank zeggen voor hun medewerking in dezen. Ook het gemeentebestuur van Rosmalen alsmede de sponsors, die met hun financiële bijdragen het ons mogelijk hebben gemaakt dit boekje uit te geven, zeg ik vanaf deze plaats hartelijk dank.

De voorzitter van de Heemkundekring Rosmalen,
Th.G.J.M. Derksen.

VAN DE REDACTIE

In de laatste nummers van *Rosmalla* hadden wij U een extra dikke *Rosmalla Extra* over oorlog en bevrijding beloofd. Deze *Rosmalla Extra* is echter zó dik uitgevallen dat het niet meer mogelijk is gebleken om er één nummer van te maken. Maar niet getreurd, dachten wij, we maken gewoon twee nummers vol. Zelfs dit bleek echter een moeilijke opgave. Daarom hebben we ertoe moeten overgaan, met excuses aan de verschillende auteurs van de artikelen, om de alinea-indeling voor het grootste gedeelte weg te laten en slechts daar te plaatsen waar zij strikt noodzakelijk was. Zodoende zijn wij erin geslaagd alle inzendingen te plaatsen die wij binnen hebben gekregen. Slechts bij één artikel hebben wij, in overleg met de auteur, besloten om het in de eerstvolgende reguliere *Rosmalla* te plaatsen. Wij wensen U veel leesplezier toe met deze in totaal 108 bladzijden tellende vierde *Rosmalla Extra*.

De redactie van *Rosmalla*,
Harry Coppens & Mari van de Ven.

Inleiding

INLEIDING

M. der Kinderen

Het voorspel

In januari 1933 kwam A. Hitler, de leider van de Nationaal-Socialistische Duitse Arbeiderspartij (N.S.D.A.P.) in Duitsland aan de macht. In zijn boek *Mein Kampf*, dat in een miljoenenoplage in Duitsland verspreid werd, stonden zijn toekomstplannen: de Duitsers behoren tot het uitverkoren Arische superras, het Slavische ras in Oost-Europa is minderwaardig, evenals de joden, die er alleen maar op uit zijn om Duitsland in het verderf te storten. De toekomst van ons volk is alleen maar gegarandeerd als we *Lebensraum* krijgen, als we dus snel hele stukken van Europa veroveren. Eerst Oostenrijk, daarna Tsjechoslowakije, Polen, enz. In West-Europa kende men natuurlijk al lang Hitlers plannen; men zag ze als fantasie van een dwaas. Toch gebeurden er na 1933 in Duitsland onheilspellende dingen: alle politieke partijen werden verboden, tegenstanders van de nazi's werden opgepakt en naar kampen gestuurd voor zgn. 'heropvoeding', de pers mocht alleen maar schrijven wat de partij wenste, ook de radio zond alleen berichten uit van 'bruine' kleur, de jeugd werd in de *Hitler-jugend* op militaire wijze gedruild, ook de joden kwamen al snel aan de beurt: de discriminatie werd steeds afschuwelijker. Dat liep later uit op de massale vernietiging van zes miljoen joodse mannen, vrouwen en kinderen. In de dertiger jaren begon Duitsland ook met een grootscheepse herbewapening. Officieel mocht het zich niet eens herbewapenen. Bij de Vrede van Versailles in 1918 (na de Eerste Wereldoorlog) was immers bepaald dat Duitsland slechts een leger van 100.000 man mocht hebben en geen dienstplicht. Duikboten en een luchtmacht waren helemaal taboe. Onder Hitler lapte Duitsland alle bepalingen van het verdrag van Versailles aan zijn laars. Hitler voerde de dienstplicht weer in, hij liet een grote vloot en duikboten bouwen, hij gaf Göring de opdracht om een sterke luchtmacht op te bouwen. Engeland en Frankrijk grepen niet in! De meeste mensen en ook de staatslieden dachten: "Duitsland is zich wel aan het herbewapenen en Hitler heeft een grote mond, maar het zal allemaal wel meevallen!" Hoe moest je de Duitsers overigens tot de orde roepen? Legers erop afsturen? Dat ging velen te ver. Er was bovendien in West-Europa nogal wat bewondering voor de manier waarop men in Duitsland het probleem van de miljoenen werklozen oploste. Er werden duizenden kilometers *Autobahnen* aangelegd; de intense herbewapening eiste vele arbeidskrachten in de oorlogsindustrie enz. De meeste mensen in Europa waren veel banger voor communistisch Rusland dan voor nazi-Duitsland. Dan komt het spannende jaar 1938. In maart van dat jaar lijfde Duitsland Oosten-

rijk in zonder een schot te lossen. Hitler was in Braunau in Oostenrijk geboren op 20 april 1889 en hij vond dat zijn Duitstalig geboorteland bij het Groot-Duitse Rijk hoorde. West-Europa protesteerde zwakjes; vele Oostenrijkers waren blij met deze inlijving. Bij zijn intocht in Wenen werd Hitler dan ook massaal en hartstochtelijk toegejuicht. Het veroveringsprogram van Hitler zou verder gaan. Alles verliep tot nu toe gesmeerd. Tsjechoslowakije zou de volgende prooi zijn. Dit land lag strategisch gunstig, had een moderne industrie en grote wapenfabrieken. Maar de Tsjechen wilden niets van Duitsland weten en hun leger was goed bewapend. Nu paste Hitler voor de verovering van dit land een speciale taktiek toe. Er woonden in Tsjechoslowakije de zgn. Sudeten-Duiters. Opgestookt en betaald door Hitler begonnen zij te demonstreren voor aansluiting bij Duitsland. Herhaaldelijk kwam het tot demonstraties, relletjes en aanslagen. De Tsjechische politie trad dan hard op. Hitler schreeuwde moord en brand en dreigde zelfs met oorlog. Ten koste van alles wilden Frankrijk en Engeland een oorlog vermijden. In september 1938 kwamen de regeringsleiders van Duitsland, Italië (Mussolini was Hitlers bondgenoot), Engeland en Frankrijk in München bijeen om de Tsjechische kwestie te bespreken. Op deze conferentie kreeg Hitler weer zijn zin zonder oorlog. Overeengekomen werd, dat Duitsland het gedeelte van Tsjechoslowakije mocht inlijven waarvan de meerderheid van de bevolking Duits was. De rest van het land werd door alle vier landen gegarandeerd. Toen de Engelse minister-president Chamberlain in Engeland terugkeerde, jubelden de mensen hem toe. Hij bracht immers *vrede voor onze tijd*. Ook in andere landen was men blij en opgelucht. 's-Hertogenbosch eerde de Engelse *vredesengel* met een plaque van het stadhuis. Politici -zoals Churchill- bleven echter waarschuwen voor de onbetrouwbare Hitler. In de perscommentaren werden zij oorlogsophitsers genoemd. Tsjechoslowakije werd gedwongen om de voorwaarden van *München* te accepteren. Het verloor met één pennestreek het goed verdedigbare Sudetenland. In maart 1939 liet Hitler het westelijk deel van Tsjechoslowakije voor Duitse troepen bezetten. Het oostelijk deel Slowakije werd zogenaamd een onafhankelijke staat. Hitler was nu niet meer te stoppen! Tot stomme verbazing van de hele wereld sloot Hitler in augustus 1939 een niet-aanvalsverdrag met zijn aartsvijand Stalin. Een geheime afspraak in het verdrag was, dat Duitsland en de Sovjet-Unie Polen onderling zouden verdelen. Hitler voelde zich nu in de rug gedekt. De veroveringstocht kon beginnen! Iedereen begreep nu wel dat Duitsland niet meer te stoppen was in zijn agressie. Meer en meer landen gingen dan ook over tot het treffen van militaire voorzorgsmaatregelen. Ook Nederland mobiliseerde op 29 augustus 1939 ongeveer 300.000 dienstplichtigen. De Duitse gezant in Den Haag gaf een officiële verklaring af dat Duitsland in geval van oorlog de neutraliteit van Nederland zou waarborgen!

De oorlog

Op 1 september 1939 rukten Duitse tanks en infanteriecolonnes Polen binnen, terwijl de *Luftwaffe* Poolse vliegvelden en steden bombardeerde. Engeland en Frank-

rijk reageerden nu met een oorlogsverklaring aan Duitsland. Dit zou een wereldoorlog worden! Zoals afgesproken werd Polen verdeeld; het oostelijk deel werd Russisch en het westelijk deel Duits. In het voorjaar van 1940 begon de Duitse

aanval op West-Europa. In april werden Denemarken in Noorwegen overrompeld en bezet. Op 10 mei werd de aanval ingezet op Nederland, België, Luxemburg en Frankrijk. Alleen Engeland kon standhouden, dankzij het feit dat het door de zee beschermd werd. Maar Churchill kon het Engelse volk voorlopig niet meer aanbieden dan *bloed, zweet en tranen*. Voor het laatst was Nederland in oorlog geweest in 1830, toen België zich afscheidde. Daarna waren we altijd neutraal geweest, ook in de Eerste Wereldoorlog. We hadden het idee dat ons niets zou overkomen; we vertrouwden op de Volkenbond. Met de bewapening van ons leger was het ook treurig gesteld; in brede kring bestond er een afkeer van militarisme. Defensie kostte teveel geld en in tijden van bezuiniging -en dat waren de dertiger jaren- kon er voor deze post maar heel weinig af. Op 10 mei moesten leger, luchtmacht en marine het met hopeloos verouderd materieel opnemen tegen het best bewapende leger ter wereld. Onze luchtmacht telde ruim 170 toestellen, die goeddeels verouderd waren; Duitsland zette bij de aanval 160 moderne bommenwerpers in en 240 moderne jagers, mede onder begeleiding van meer dan 400 transporttoestellen voor luchtlandingstroepen. Wat de Koninklijke Marine betrof, het grootste deel van onze vloot was in de Indische wateren. Gedurende ruim vijf dagen vochten onze soldaten met de moed der wanhoop, vooral aan de Grebbelinie en binnen de vesting

Holland bij Den Haag, Rotterdam en de vliegvelden. De strijd was echter te ongelijk. Onze troepen stonden tegenover een technisch perfect modern leger, waartegen de grootste menselijke moed niet opgewassen was. Op 14 mei bombardeerden de Duitsers Rotterdam: het ging ze niet snel genoeg. Het Nederlandse leger vocht beter dan dat de Duitse generaals verwacht hadden. Zij zouden de overgave forceren en dreigden Amsterdam en Utrecht eveneens te bombarderen. Onze opperbevelhebber, generaal Winkelman, kon niet anders dan capituleren. Op 14 mei was de strijd gestreden. De koningin en de regering waren uitgeweken naar Engeland om van daaruit de strijd tegen nazi-Duitsland voort te zetten. Bijna 2200 militairen waren in deze vijfdaagse strijd omgekomen. Het aantal burgers dat door de oorlogshandelingen het leven verloor, bedroeg officieel 2159. Daarbij lagen nog eens duizenden gewonden in de ziekenhuizen. En zo begon op die veertiende mei 1940 de zwarte tijd van de Duitse bezetting, die vijf lange jaren zou duren. Een tijd van leed en onderdrukking, die één man, de duivelse Hitler, met zijn trawanten heeft kunnen aanrichten.

Bezetting - onderdrukking - verzet

In die eerste sombere weken na de capitulatie heerste in Nederland een gevoel van moedeloosheid, diepe teleurstelling, grote onzekerheid en ook verbittering. Ons volk was versuft door de snelle overweldiging van geheel West-Europa. De Duitse legers leken onoverwinnelijk. De bezetter was aanvankelijk vriendelijk voor het Nederlandse volk. Seyss-Inquart, door Hitler aan het hoofd geplaatst van het bezettend bestuur, zei in de Ridderzaal in Den Haag: "Wij komen hier niet om het Nederlandse volkskarakter te onderdrukken of te vernietigen en om het Nederlandse volk van zijn vrijheid te beroven." Door vriendelijkheid en welwillendheid wilden de Duitsers de Nederlanders aan de Duitse kant krijgen. De vriendelijkheid duurde echter niet lang. Het begon met kleine plagerijen. Ons land moest gelijkgeschakeld worden. Alle politieke partijen en bladen kwamen onder Duits toezicht, zodat er geen vrijheid van woord meer bestond; alleen de Duitsgezinde N.S.B. van Mussert en zijn dagblad *Volk en Vaderland* waren toegestaan. De radiooverenigingen werden opgeheven en de studio's in beslag genomen. Velen stemden vanaf dan af op *Radio Oranje* vanuit Londen. Portretten van de koninklijke familie moesten overal verwijderd worden. Ook de straatnamen die aan het koninklijk huis herinnerden, moesten verdwijnen. Zelfs de postzegels kregen een andere beeltenis. Ook het zingen van het *Wilhelmus* werd verboden. Joden werden verwijderd uit alle ambten, mochten niet meer in theaters en openbare gebouwen komen. Zij werden verplicht om de gele Davidster te dragen. Tegenover deze gelijkschakeling en Duitse propaganda verschenen al vrij spoedig zgn. ondergrondse krantjes, die alleen al door hun naam de Duitsers ergerden, zoals *Vrij Nederland*, *De Geus*, *De Waarheid*, *Het Parool* en *Je maintiendrai*. Het drukken en verspreiden hiervan was dan ook levensgevaarlijk. Al spoedig hadden de eerste arrestaties plaats. De Duitsers hadden het masker van vriendelijkheid afgeworpen en in maart 1941 werden achttien Nederlanders we-

gens verzet tegen te bezetter gefusilleerd. W.A.-mannen van Mussert in hun zwarte uniformen vernielden joodse winkels in Amsterdam. Het kwam tot relletjes. De Duitsers arresteerden vierhonderd joden, die overgebracht werden naar het concentratiekamp Mauthausen. Slechts één van hen overleefde de oorlog. Twee dagen lang waren er afschuwelijke razzia's. Toen was de maat vol. Amsterdam kwam op 25 februari 1941 tot een algemene staking. Als enige stad in Europa protesteerde zij tegen de wrede jodenvervolgning. Met zwaar geweld werd de staking gebroken. Velen werden gearresteerd en geëxecuteerd. De staking was weliswaar mislukt, maar het verzet was niet meer te breken. Het bleef groeien in alle geledingen van onze bevolking. Er kwam verzet van de kerken, universiteiten, studenten, medici, kunstenaars, enz. tegen de schending van de elementaire mensenrechten door de bezetter. Omdat Nederland niet in het uitgestippelde nazi-spoor wilde lopen, opperde Himmler het plan om het voormalige Nederlandse leger van 300.000 man als krijgsgevangenen naar de wapenfabrieken te halen. Op 29 april 1943 kwam die oproep. Dezelfde dag begonnen overal stakingen. Het werd de grootste staking in West-Europa tegen de bezetter. Er werden tientallen burgers neergeschoten. De *Meistaking* werd bloedig neergeslagen. De jodenvervolgning, het terugroepen van onze soldaten en de *Arbeitseinsatz* riepen weer nieuwe verzetskernen in het leven, ondanks de bloedige Duitse terreur. De mensenjacht die de Duitsers ontketenden door hun *Arbeitseinsatz*, illustreert vooral de verschrikking van de bezettingstijd. Mannen tussen de 17 en 45 jaar moesten zich melden voor arbeid in de Duitse oorlogsindustrie. Naar schatting 300.000 Nederlanders meldden zich niet en doken onder. De grootste Nederlandse verzetsorganisatie, de zgn. *Landelijke Organisatie voor Onderduikers* (L.O.), zorgde voor deze duizenden onderduikers. Eveneens zorgde zij voor ontvluchte Franse en Belgische krijgsgevangenen, ondergedoken joden en neergeschoten geallieerde vliegers. Naast deze L.O. ontstond het gewapend verzet in de L.K.P.'s (Landelijke Knokploegen). Deze moesten regelmatig overvallen doen op distributiekantoren om aan bonkaarten te komen voor de vele onderduikers. Ze liquideerden gevaarlijke verraders en bevrijdden gevangen genomen vrienden. Er moesten valse persoonsbewijzen komen; ondergrondse blaadjes moesten verspreid worden. De S.D. (Sicherheidsdienst) deed alles om de *illegalen* te arresteren, daarbij geholpen door Nederlandse verraders. Maar de kogels van de Duitse vuurpelotons konden het Nederlands verzet niet breken. Hoe langer de bezetting duurde, hoe moeilijker het leven van alle dag werd. Voedselvoorraden werden afgevoerd naar Duitsland en werden daardoor steeds schaarser. Zo kon je bij zwarthandelaren zonder bonnen nog wel wat kopen, maar dan tegen woekerprijzen. Deze on-Nederlandse *zakenlui* ruilden nog liever tegen goud en sieraden! Toch kwam in 1943 het einde van de zwarte bezettingsnacht in Europa in zicht; het tij begon te keren! Met de eerste grote Duitse nederlaag bij Stalingrad aan de Wolga begon de kentering. In hetzelfde jaar werd het Duitse leger van Rommel in Noord-Afrika verslagen. Hitler verloor in 1943 ook de slag om de Atlantische Oceaan. De Engelsen en Amerikanen veroverden Sicilië en de geallieerde legers landden bij

Napels. Ook in de lucht keerden de kansen; de geallieerde luchtvlotten bombardeerden dag en nacht fabrieken en steden in Duitsland.

De bevrijding

6 juni 1944: *D-Day*. De beslissende dag. Een geweldige invasievloot -de grootste armada uit de hele geschiedenis, meer dan 5000 vliegtuigen en ruim een miljoen soldaten- zal de aanval beginnen op de nazi-vesting van Europa. De Amerikaanse generaal Eisenhower is de bevelhebber van deze geallieerde macht. Duizenden bommenwerpers bombarderen de Duitse stellingen in de *Atlantikwal*. Duizenden parachutisten springen af achter de Duitse linies. De zee voor de kust ligt vol met oorlogsschepen en landingsvaartuigen. De bevrijding van Europa is begonnen op deze langste dag. Het wordt een bloedige strijd, die wekenlang op en neer golft. De geallieerden bouwen een kunstmatige haven, zodat ze nu meer tanks en geschut aan land kunnen brengen. En dan opeens gaat alles wonderlijk snel. Parijs wordt bevrijd door het ondergrondse Franse verzet en generaal De Gaulle doet er zijn triomfintocht. De opmars gaat snel verder. Op 2 september 1944 wordt Brussel zonder slag of stoot genomen en dan volgt de bevrijding van Antwerpen. Zullen de bevrijdingslegers doorstoten tot in ons land? De Nederlanders hopen erop. De Duitsers en hun trawanten, de N.S.B.-ers, vrezen het. De schrik slaat hun om het hart en velen vluchten naar Duitsland. De wildste geruchten gaan van mond tot mond. Dit is 5 september, *Dolle Dinsdag*. Helaas, het grote bevrijdingsleger is nog in België! De Engelse veldmaarschalk Montgomery heeft een plan *Market Garden*, een stoutmoedig plan om snel met parachutisten de overgangen van Maas, Waal en Rijn in handen te nemen en de oorlog vóór Kerstmis te beëindigen. Zodoende komen onze eerste bevrijders op die prachtige herfstzondag 17 september uit de lucht gevallen. 2023 vliegtuigen met manschappen, beschermd door 1500 jagers, vliegen via twee routes Nederland binnen, richting Oost-Brabant en Arnhem. De bruggen bij Son, Veghel, Grave en Nijmegen worden snel genomen en het geallieerde leger trekt vanuit België via de *Corridor* snel op tot Nijmegen. Helaas, de slag om Arnhem (*Een brug te ver*) wordt verloren. Om het Duitse militaire vervoer, dat door de bombardementen toch al moeilijk verloopt, nog meer in de war te schoppen, vraagt de regering in Londen aan het personeel van de Nederlandse spoorwegen om te gaan staken. De oproep heeft een geweldig succes. Onze provincie Noord-Brabant wordt nu bevrijd ten koste van vele doden en grote verwoestingen. Eind oktober 1944 worden Den Bosch en omgeving (ook Rosmalen) door de 53rd Welsh Division vanuit Geffen / Nuland bevrijd. Ook deze strijd eist een zware tol. Het Derde Rijk van Hitler heeft flinke klappen gekregen, maar is nog niet verslagen. Duitsland beschikt nog over geheime wapens. Vanaf vele plaatsen -ook in Nederland- worden nu V1-bommen en V2-raketten afgeschoten op Antwerpen en Londen. Waar ze neerkomen -ook in onze omgeving- zaaien ze dood en verderf. Zo gaan we de harde winter van 1944 / 45 in. Het zuiden is wel bevrijd, maar het noorden is nog bezet en daar heerst grote honger. Het aantal doden stijgt er on-

rustbarend in die donkere wintermaanden. Er is geen voedsel, geen gas en geen elektriciteit meer. Nog eenmaal proberen de Duitsers rond Kerstmis 1944 met een grootscheepse pantseraanval door te stoten naar Antwerpen (het Ardennenoffensief). Na harde strijd weten de Amerikanen en Engelsen de Duitsers terug te drijven. In april 1945 slaagt een Amerikaanse legergroep erin om bij verrassing de brug over de Rijn bij Remagen te nemen. Nu dringen geallieerde legers in alle richtingen Duitsland binnen. Ook de Russen rukken nu snel op. Op 30 april pleegt Hitler zelfmoord. Op 5 mei ondertekent de Duitse bevelhebber in West-Nederland de overgave van al zijn troepen. Op 7 mei geven de Duitse legers in Duitsland zich onvoorwaardelijk over. De oorlog is ten einde. Ze heeft ruim vijftig miljoen mensenlevens geëist en hele dorpen en steden zijn verwoest. Het *Eeuwige Derde Rijk* is nu met zijn stichter verbrand in het vuur dat Hitler zelf heeft aangestoken toen hij in 1939 de oorlog begon. Voor tienduizenden in de concentratiekampen komen de bevrijders nog net op tijd. Nederland is weer vrij. Het koninklijk gezin komt weer terug. Het vuurpeloton is verdwenen, evenals de gevangenis en het martelkamp. De vrijheid werd gevierd op de puinhopen. Nederland zal herrijzen, beter en schoner. De wederopbouw moet beginnen!

De bezettingsjaren

1940: ROSMALEN IN HET EERSTE JAAR VAN DE OORLOG

Henk de Werd

Het neerstorten van een bommenwerper, een bomaanval boven Rosmalen, het niet doorgaan van een gouden huwelijksfeest, een grote brand, een wervelwind, een zware westerstorm... Zo maar enkele gebeurtenissen tijdens het eerste oorlogsjaar in onze gemeente. Laten we de verschillende 'rampen' eens nader bekijken. Op 17 mei 1940 berichtte de *Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant*, dat bij Rosmalen een bommenwerper was neergestort. "Even later vertelde men reeds, dat de drie inzittenden gedood waren en de machine verbrand. De lijken lagen in het raadhuis. De eerste oorlogsoffers in deze streek. Wat er van waar is zal later blijken." Op 28 mei 1940 werd gewag gemaakt van een bomaanval boven Rosmalen. "In den nacht van Zaterdag op Zondag werden de bewoners van Rosmalen opgeschrikt door 't langdurig geronk van vliegtuigen in de omgeving. Eensklaps hoorde men kort achter elkaar twee groote slagen, die zoo geweldig waren dat zowat in alle huizen het gedreun werd gevoeld. Velen kwamen naar buiten en gingen de straat op. Sommigen meenden dat wederom een aanval was gedaan op Den Bosch, doch reeds spoedig bleek dat de aanval was geschied in eigen omgeving.

Vreemde vliegtuigen hadden de Duinsche Hoeve, eigendom en bewoond door den heer F. Lewin met familie met bommen bestookt. De bommen welke werden uitgeworpen richtten een groote schade aan. Eenige ruiten en dakpannen moesten het ontgelden, terwijl in het aangrenzende bosch boomen werden ontworteld en versplinterd. Van eenige in den omtrek staande huizen werden de ruiten vernield. Er deden zich geen persoonlijke ongelukken voor." Dat men even aan Den Bosch dacht, is min of meer logisch. De hoofdstad werd op 24 mei 1940 door een Engelse vlieger gebombardeerd!

Graf van Falk Lewin bij het protestants kerkje te Berlicum. Op 18 augustus 1940 overleed hij op de Duinsche Hoef. Coll. Henk de Werd.

Rosmalen neemt het de eerste maanden niet al te nauw met het verduisteren. Op 6 juni 1940 lees ik daarover: "In onze gemeente blijkt nog steeds onvoldoende de hand te worden gehouden aan de totale verduistering. Vele malen en vooral des nachts is gebleken van onvoldoende afgeschermdde ramen. Dit kan noodlottig worden vooral wanneer zich vliegtuigen boven onze gemeente bevinden. Men is verplicht deugdelijk af te schermen, hetzij met luchtbeschermingspapier, gordijnen, dekens, enz. Het minste licht moge niet naar buiten uitstralen. Door deze onachtzaamheid zou de geheele gemeente in gevaar worden gebracht. Overtredingen zullen zeer streng gestraft worden. Een uitstraling, hoe kort deze ook duurt, hiertegen zal opgetreden worden. Menschenlevens zijn hier mee gemeoid, niet alleen u zelf maar ook anderen. Tevens wordt men verzocht binnen te blijven wanneer zich

Kennkarten Nr.

P. 10 / 001831

AUSWEIS

MINISTERIUM FÜR SOZIALE ANGELEGENHEITEN

ABTEILUNG VOLKSGESUNDHEIT

Es wird hierdurch für Zwecke des Arbeitseinsatzes bestätigt, dass

Familiennamē Driessen.

Vorname Johannes, Hubertus.

Geburtsdatum 2-6-1917. Geburtsort Alphen en Diel.

Früherer Beruf Krankenpflēger.

Jetziger Beruf Idem.

Wohnort Poortugaal.

Strasse u. Nr. Albrand-
waarschedijk. 74.

bei (Name und Anschrift des Arbeitsgebers)

Psych. Inrichting "Maasoord" Schiedam.

angestellt ist.

29301 - '43 k 245 - 900

Auweis van de tegenwoordig in Rosmalen wonende Jan Driessen. Coll. Heemkundekring Rosmalen.

vliegtuigen boven de gemeente bevinden, daar dit zeer gevaarlijk kan zijn. Verdere instructies kan men lezen in de circulaire die van gemeentewege zijn bezorgd." Op 13 augustus 1940 blijkt uit een onderhoud met het hoofd van de luchtbeschermingsdienst, de heer F. Noordhof, dat het met de verduistering nog lang niet goed zit in Rosmalen. Zeer verontwaardigd verklaart de man dan ook "dat er nog steeds inwoners zijn in onze uitgestrekte gemeente, die nog niet doordrongen zijn van den ernst der tijden en nog geregeld onvoldoende maatregelen treffen voor een algeheele verduistering." Een ernstig beklag maakt hij hierover. "De huizen moeten overal degelijk afgeschermd zijn, zoowel voor als achter en bezijden. Bij velen gebeurt dit maar half, ook wat de achterzijde der huizen betreft. Buurtbewoners zijn reeds verschillende malen bij den Luchtbeschermingsdienst komen klagen over dit halve werk. Men bedenke toch wel wat de gevolgen kunnen zijn. Men moet in deze ook aan zijn medemenschen denken. Ook komt het voor, dat als men des morgens vroeg op moet om naar zijn werk te gaan de afscherming niet goed is verzorgd. Reeds herhaalde malen zijn vriendelijke verzoeken gericht tot de inwoners om die maatregelen te treffen die geboden zijn, doch deze hebben nog niet overal het gewenschte resultaat gehad. Thans is het afgelopen met de verzoeken; voortaan zal onmiddellijk krachtdadig tegen overtreding opgetreden worden. Een proces-verbaal

en een groote boete zijn er het gevolg van en zou blijken dat er van onwil sprake is, dan zijn de gevolgen nog ernstiger." Verder deelt het hoofd van de L.B.D. mede dat het absoluut verboden is om zonder licht te rijden. De rijwiellamp moet dege-lijk afgeschermd zijn; ook het achterlichtje moet afgeschermd zijn. Geen licht mag naar boven uitstralen. Hierop zal streng gelet worden en tegen overtreding onmid-dellijk worden opgetreden."

De oorlog brengt ook vervelende dingen met zich mee in de persoonlijke sfeer. Zo kan het groots opgezette gouden huwelijksfeest van het echtpaar van Lijssel-Heijmans geen doorgang vinden. "Reeds geruimen tijd was een buurtcommissie onder voorzitterschap van den heer J. van Liempt doende voorbereidingen te treffen voor het gouden huwelijksfeest van het echtpaar van Lijssel-Heijmans. Aangezien dergelijke gebeurtenissen hier tot de zeldzaamheden behoren had men de organisatie

Persoonsbewijs van Marinus van Rosmalen, in onze gemeente beter bekend als Kien de Weuw, geboren op 20 juni 1920. Hij was getrouwd met Martha Pennings, alias Mart den Dekker. Archief Heemkundekring Rosmalen.

goed voorbereid en beloofde dit een grootsch gebeuren te worden. Doch hoe dicht-er men den datum naderde, des te onzekerder werd de toestand en besloot men de herdenking even uit te stellen. Sindsdien is de toestand zoo gewijzigd dat men van een openbare feestviering heeft moeten afzien. De herdenking heeft in alle stil-te plaats gehad. Het geld, dat voor deze gelegenheid was bijeengebracht is den ju-bilarissen ter hand gesteld", aldus de krant van 6 juni 1940.

Zo'n 150 personen uit Rosmalen zijn in militaire dienst geweest bij de aanvang van de oorlog. Op 27 juni 1940 meldt men: "Thans kunnen wij tot ons genoegten mede-deelen dat er geen vermisten of gesneuvelden zijn, zoodat allen weer gezond en wel zijn teruggekeerd". "Ver van hier, maar in goede welstand. Wim van der Loo

uit Hintham heeft gisteravond via den zender van Bremen laten weten, dat hij het uitstekend maakt", lees ik op 22 mei 1940. Op 24 juni 1940 overleed te Hintham de gepensioneerde kapitein Huizinga, "die zich hier en in Rosmalen tijdens de mobilisatie o.a. zeer verdienstelijk gemaakt heeft voor de militairen".

Op 1 juli 1940 vermeldt de krant, dat maar liefst vier boerderijen in vlammen opgingen binnen Rosmalen. Het gerucht ging al snel door het dorp dat een vliegtuig een brandbom had afgeworpen. Later bleek, dat kinderen met vuur hadden gespeeld. "Zaterdagmiddag omstreeks één uur ontstond plotseling brand in de woning van de familie E. van Pinxteren op *de Bergen*. Het vuur greep onmiddellijk met zeer groote snelheid om zich heen en tastte onmiddellijk ook het aangebouwde huis van de familie H. van Herpen aan. De gemeente-secretaris van Rosmalen, de heer Lambermont, was door de sterke rookontwikkeling op het onheil attent geworden en maakte onmiddellijk groot alarm voor de brandweer, terwijl hij tevens aan het pompstation der waterleidingbedrijven verzocht den druk op de leiding op te voeren. Onder deze omstandigheden kon het gebeuren dat de vrijwillige brandweer zeer spoedig ter plaatse kwam, doch door den verren afstand van de meest nabije brandkraan duurde het even voordat men de ca. 1500 m. persleiding had uitgelegd. De brandende woningen stonden namelijk ver buiten het gemeentelijk centrum langs een dijk die van Rosmalen naar Orthen voert. De burgemeester van Rosmalen, Jhr. van Heijden, was van stonde af ter plaatse en leidde het blussingswerk, terwijl gemeenteveldwachter van der Els de orde- en beveiligingsmaatregelen trof, direct geassisteerd door rijksveldwachter Rood. Ook de brigadecommandant de heer Morre was spoedig per motor naar de plaats des onheils gekomen, doch verdere politiehulp voor ordehandhaving was niet meer noodig. Voor zoover mogelijk verleende de burgerij assistentie aan de brandweer, die voor een zeer moeilijke taak stond, want bij hare aankomst was in het korte tijdsbestek het vuur reeds overgeslagen op de boerderijen van G. van Bergen en A. v.d. Heijden, die op eenige tientallen meters onderlinge afstanden waren gelegen. Alle vier deze flinke boerenhuizen waren reddeloos verloren, terwijl het vuur ook het stroodak van de boerderij van van Helvoirt in laaiende gloed dreigde te zetten. Het onvermoeide zwoegen der spuitgasten wist een nieuwen brand echter te voorkomen en met man en macht slaagde men er eindelijk in de vuurhaarden te dempen en tusschen slotte te blussen. Omstreeks half drie kon tot nablussing worden overgegaan, terwijl kort daarna nog slechts rookende puinen getuigden van hetgeen in zoo kort tijdsverloop was vernield. De schade is voor de getroffen en zeer groot. Verzekeringen bij den N.C.B. vormen slechts een gedeeltelijke dekking. Landbouwer v.d. Berg zag tevens een pas opgeslagen grooten voorraad nieuw hooi in vuur verdwijnen. Tengevolge van den brand zijn ca. 29 personen dakloos. Voorloopig vinden zij een gastvrij onthaal bij omwonenden. Omtrent de oorzaak van den brand valt nog niets met zekerheid vast te stellen. Het gerucht dat een vliegtuig een brandbom zou hebben afgeworpen moet worden tegengesproken, wijl er geen enkele getuige aanwijsbaar is, dat er een vliegtuig ook maar op verren afstand in de omgeving gezien of

Straat genoemd naar oorlogsslachtoffer

Rosmalense wijk krijgt Christina Enselsingel

Voor enkele straten waarvoor de aanleg is gestart in de Overlaet in Rosmalen zijn onlangs namen gekozen. Enkele straten krijgen de naam van oorlogsslachtoffers. Eén van de namen is Christina Ensel.

Van een verslaggever

De Wim Kansingel, Abe Lenstrasingel, Ko van Dijkstraat en de Heintje Davidsstraat. Bij straten die nu worden aangelegd in de Overlaet in Rosmalen komen binnenkort deze naam-bordjes te staan. Een werkgroep heeft zich niet alleen laten in-

• *Christina Ensel op zesjarige leeftijd gefotografeerd.*

spireren door namen van artiesten en sportlieden maar ook door namen van slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. Als erbetoon is gekozen voor de Anne Frankstraat, Hannie Schaftstraat en Christina Ensel-singel.

De gemeenteraad moet nog een beslissing nemen over de voorstellen, maar het college van B. en W. is het eens met de namen die zijn gekozen. Dr. Kees van den Oord, auteur van het boek 'Rosmalen, bezet en bevrijd', heeft de naam Christina Ensel voorgesteld. Volgens Van den Oord was Christina voor zover hem bekend het enige jonge joodse slachtoffer uit Rosmalen dat in een vernietigingskamp om het leven is gebracht. Hij verwacht niet dat mensen zich gepasseerd voelen omdat in hun ogen een andere naam geschikter zou zijn. U. Poerink, namens de gemeente vertegenwoordigd in de werkgroep straatnamen, verwacht dat evenmin. „Als wij hadden gekozen voor verzetstrijders, dan was dat waarschijnlijk wel gebeurd”, aldus Poerink.

Slopersbedrijf

In zijn boek beschrijft Van den Oord dat in 1940 in Rosmalen behalve twee vrouwelijke joodse patiënten in Coudewater twee gerespecteerde joodse families in Rosmalen woonden. Het gaat om de familie Lewin in de Duinse Hoef en de familie Ensel aan de Graafsebaan in Hint-ham. De familie Ensel kwam uit Amsterdam. Bram Ensel

had sinds 1931 een slopersbedrijf aan de Graafsebaan. Het gezin telde vier dochters en vier zonen. Bram Ensel had eerst in Den Bosch een bouwmaterialen.

Uit het boek van Van den Oord blijkt dat mevrouw Ensel zich al snel na de Duitse inval bedreigd voelde in Rosmalen. Daarom vertrok het gezin medio december 1940 naar Amsterdam. Daar vestigde het gezin zich in de Jodenbreestraat. Bram Ensel kwam nog regelmatig naar Hintham. Gerrit van der Donk nam op papier het bedrijf over omdat joden geen eigenaar mochten zijn. Van der Donk bracht Ensel regelmatig geld en levensmiddelen.

In 1943 werd de familie Ensel op transport gestuurd naar Westerbork. De eindbestemming was vernietigingskamp Sobibor. Daar werden Christina met haar vader en moeder op 11 juni 1943 om het leven gebracht. Vlak voor zijn vertrek schreef Bram Ensel een kaart naar Gerrit van der Donk. 'Beste Gerrit, vrouw, kinder. Ik ben naar het land der onbekende God. Zegend jullie en mijn vrienden van Rosmalen. Vele groeten, totziens. Fam. Ensel.' Gerrit van der Donk overleed in mei van dit jaar. Volgens zijn dochter Ellie, woonachtig in Hintham, heeft Bram Ensel veel voor haar vader betekend: „Het is enorm jammer dat hij het niet zal beleven dat een straat naar de dochter van Ensel wordt vernoemd.” □

gehoord zou zijn. Aan een brandbom valt dus niet te denken. Een andere lezing zegt, dat een hooimijt achter 't huis van v. Pinxteren in brand was geraakt. De brand kon direct zulke grooten omvang aannemen, omdat alle huizen een zgn. half pannen- half strooien dak hadden, terwijl een vrij sterke, draaiende wind het vuur snel van de eene op de andere boerderij overjoeg. Van den inboedel der getroffenen werd zeer weinig gered. Ook landbouwinventarissen gingen verloren. Gelukkig was het vee in de weide." Op 5 juli maakt de krant bekend, dat de brand "vermoedelijk te wijten is aan het feit, dat kinderen in de nabijheid van een hooiberg met vuur hebben gespeeld, tengevolge waarvan het licht brandend goedje vlam vatte en onmiddellijk een niet te stuiten vlammenzee ontstond. De politie onderzoekt dit geval nog nader. Wat de verzekeringen betreft kunnen wij melden, dat deze voor drie van de vier boerderijen tegen normale waarden waren ondergebracht bij den N.C.B. De totale schade is aanzienlijk, omdat slechts weinig gered werd." In oktober 1940 werd begonnen aan de wederopbouw en was het huis van de familie Van Herpen aan de beurt. "Aangezien door dien brand die menschen nagenoeg alles kwijt zijn en daarbij laag verzekerd waren, waardoor zij op groote kosten kwamen in deze moeilijke tijden, hebben leden van den Jonge Boerenstand gemeend hier te moeten helpen door met 10 à 12 man zand te rijden voor de ophooging van het terrein."

Toen de Rosmalenaar L. Kerkhof zich op 14 juli 1940 in de polder bevond voor het laden van een kar hooi en hier bijna mee klaar was, "bemerkte hij, dat er ander weer op komst was en haastte zich om weg te komen om het hooi nog droog thuis te krijgen. Plotseling stak er een wervelwind op, die kar en paard verscheidene meters van den grond opnam, zoodat beide minder zacht op den grond terecht kwamen. De landbouwer had zich juist even van de kar verwijderd, anders was hij er wellicht onder gekomen. Gelukkig mankeerde het paard niets, doch het ging nog al te keer. Met veel moeite konden kar en paard overeind gebracht worden. De kar was nagenoeg geheel leeg en het hooi was zelfs honderden meters weggewaaid". Op 15 oktober 1940 werd tot assistent-leider der luchtbescherming voor de gemeente Rosmalen aangesteld de heer Venrooij, administrateur der steunverleening en werkverschaffing alhier. Voor Hintham blijft aangesteld als assistent-leider de heer F. Michels.

Half november 1940 tenslotte raast een zware westerstorm over Rosmalen. Er wordt grote materiële schade aangericht. Nagenoeg geen enkele woning is gespaard gebleven. "Hier werden dakpannen en dakgoten afgerukt en sloegen antennepalen om, omgewaaide boomen kwamen dwars over den weg te liggen. Vooral in de Molenstraat heeft de storm huisgehouden. Hier is geen enkele woning gespaard gebleven. Een tweetal schuren aan den Molenhoek ligt tegen den grond. Persoonlijke ongelukken deden zich niet voor, doch de materiele schade is echter aanzienlijk." Op 18 november schrijft de krant nog, "dat verschillende boomen het hebben moeten ontgelden, alsmede dakpannen en ruiten. Verschillende loodsen zijn omgewaaid, o.a. van de firma Ensel aan den Rijksweg, welks inhoud, zooals hout en

dakbedekking van golfplaten meters ver werden weggeslingerd en bij de burens door de ruiten gingen, zoo zelfs dat kortsluiting ontstond." De familie Ensel had de Joodse nationaliteit. Zij voelde zich erg bedreigd in Rosmalen, vertrok in december 1940 reeds naar Amsterdam en werd in 1943 op transport gezet naar Westerbork. Eindbestemming was het vernietigingskamp Sobibor. We keren terug naar de stormramp. "Op den Rijksweg lag zeer veel hout. Ook in de Stationsstraat zijn een tweetal houtloodsen van de familie van Creij en Sanders opgenomen, welker inhoud door de geheele straat lag, waardoor verschillende ruiten het hebben moeten ontgelden. Persoonlijke ongelukken zijn ook voorgekomen o.a. op den Berg, waar mej. de Groot een ernstige hoofdwond opliep door een afgewaaiden steen van een schoorsteen, hetgeen zich aanvankelijk zeer ernstig liet aanzien, doch thans is eenige verbetering ingetreden."

U ziet, het was slecht leven in 1940 binnen Rosmalen. Oorlog, natuurrampen en onzekerheid over wat er nog te gebeuren stond, bepaalden het leven in die tijd, waarin werkloosheid troef was. Daarom trad op maandag 23 september 1940 de werkverschaffing weer in werking. "Het betreft de werkzaamheden in de eendenkooi. Door een 25-tal arbeiders zal hieraan worden deelgenomen, die zijn vrijgekomen van de werkzaamheden aan de vliegvelden. Op maandag 30 september aanstaande zal in onze gemeente wederom een aanvang gemaakt worden met de melkvoorziening op de scholen".

Laat ik mijn artikel besluiten met een stukje uit de ledenvergadering van de Hinthamse voetbalclub Juliana. De voorzitter, de heer L. van Druenen, stak in juli 1940 zijn vreugde niet onder stoelen of banken, toen hij mededeling deed "over den behouden terugkeer van alle gemobiliseerde Julianaleden, bijzonder van den heer Hoek, een hard werkend bestuurslid der vereeniging...".

JEUGD VAN ROSMALEN IN OORLOGSJAAR 1941 BALDADIG

Henk de Werd

In het oorlogsjaar 1941 is er sprake van ergerlijke baldadigheid van de Rosmalense jeugd. "Reeds verschillende malen is er geklaagd over de baldadigheid der jeugd alhier, doch den laatsten tijd gaat dit alle perken te buiten en wordt het hoog tijd, dat alhier afdoende tegen wordt opgetreden. Zoo is het afgelopen week voorgekomen, dat een of meer jongens nabij een onbewaakte overweg steenen hebben gegooid naar een passeerenden trein, waardoor een conducteur aan zijn gezicht werd verwond. Een tweetal weken geleden is het voorgekomen, dat jeugdige bandieten een dertigtal ruiten hebben kapot gegooid van de jongensschool. Om deze wandaad ten uitvoer te brengen gingen zij graven schenden door op sommige graven liggende witte steentjes weg te halen, terwijl het ook is voorgekomen, dat de kerk niet

werd ontzien en de gekleurde ramen het moesten ontgelden. Om hun vernielzucht verder bot te vieren heeft men op de school op de speelplaats in een muur een groot gat gemaakt, terwijl het plaveisel hier en daar ook veel heeft geleden. Dit alles wordt niet alleen gedaan door de schoolgaande jeugd, doch zij wordt hierin flink bijgestaan door de reeds aan de school ontgroeide jeugd. Daarom is het zoo dringend gewenscht als hier meer politietoezicht kwam. Zoo kan het onmogelijk verder gaan. Dan zou hier met kracht tegen opgetreden kunnen worden. Zoo is het jammer, dat het onderwijzend personeel niet meer bevoegdheid heeft om flink te straffen en meer zou kunnen optreden. Thans staan zij hier vrijwel machteloos tegenover." In de raadsvergadering van dinsdag 20 mei 1941 komt uiteraard deze kwestie aan de orde. "Het lid van de Weijst vroeg meer toezicht op de jeugd, want zooals de toestand thans is, is het verschrikkelijk. De voorzitter zeide, dat hieraan tegemoet zal worden gekomen door uitbreiding van politie, door de vestiging van de Rijksveldwacht." Opvallend is dat er daarna niets meer over geschreven wordt. De genomen maatregelen hebben waarschijnlijk geholpen.

ROSMALLEN VOEDT ZICHZELF

Henk de Werd

Rosmalen voedt zichzelf. Met een zekere trots wordt door de oudere generatie doorgegeven, dat Rosmalen in de oorlog geen honger leed. Men gaat zelfs nog een stapje verder. Rosmalen voedt zichzelf en "den halve Den Bosch". Tijdens optochten ter gelegenheid van 5 of 10 jaar bevrijding, koninginnedag of carnaval wordt dit thema vaak van stal gehaald. Toch moeten we onder ogen durven zien, dat er heel wat gestolen is om een en ander waar te maken en dat er veel gebeurd is wat het daglicht niet kon verdragen. Ik heb daarvoor de Bossche kranten uit de oorlogsperiode eens goed bestudeerd. Het resultaat kunt U nu lezen. Op 14 januari 1942 wordt er voor de eerste keer melding gemaakt van varkensdiefstallen in de omgeving van Den Bosch. "Den laatsten tijd werd het platte land in de omgeving van Den Bosch onveilig gemaakt door lieden, die het vooral op de varkens van de boeren gemunt hadden. Na eerst vooraf het terrein te hebben verkend, drongen ze des nachts in de schuren binnen en doodden de varkens op geruislooze wijze, waarbij ze als volgt te werk gingen. Ze deden de varkens een touw om den nek, draaiden dit met een stuk hout aan, tengevolge waarvan de beesten bewusteloos geraakten, zoodat ze geen kik konden geven, toen het mes hun in de keel werd gestoken. Ze lieten de varkens in de schuur uitbloeden, stopten ze vervolgens in een zak, waarna ze er met hun buit van doorgingen, daarbij trachtend geen enkel spoor achter te laten. Op deze wijze zijn er te Vinkel drie, te Nuland een en te Rosmalen eveneens een varken gestolen. De politie, bijgestaan door de marechaussee van de

brigade Geffen en met behulp van den speurhond van wachtmeester v.d. Vijver uit Waalwijk, heeft langen tijd naar de daders gezocht. Een spoor leidde telkens naar de z.g. Nulandsche heide onder de gemeente Rosmalen, maar de daders bleven onvindbaar, totdat ambtenaren van den Crisis-Controledienst, die in Den Bosch op surveillance waren, er in slaagden twee mannen aan te houden: een zekeren D. en een zekeren J., beiden woonachtig te Den Bosch, die in een kussensloop 43 KG. varkensvleesch vervoerden. In de slaapkamer van de woning van D. werd nog een hoeveelheid van 90 KG varkensvleesch aangetroffen. Het vleesch, dat van clandestiene slachting afkomstig was, werd in beslag genomen. De politie vermoedde al direct, dat er tusschen het in beslag genomen vleesch en de varkensdiefstallen ten platte lande eenig verband moest bestaan. Aan de marechausee's van de brigade Geffen was het opgedragen het onderzoek in deze zaak te leiden. Het onderzoek, dat zeer minitieuus en uitgebreid is geweest, heeft tot resultaat gehad, dat twee varkensdieven konden worden opgespoord. 't Zijn de Bosschenaar D., die door de Crisisambtenaren was aangehouden en een zekere M., wonende in de z.g. Nulandsche heide onder de gemeente Rosmalen. Deze twee personen hebben te Heeseind onder de gemeente Rosmalen ten nadeele van den landbouwer van Zandvoort een varken gestolen. Zij hebben het beestje clandestien geslacht en het vleesch verkocht aan den Bosschenaar J., die eveneens tegelijkertijd met den Bosschenaar D. door de crisisambtenaren was aangehouden. Met de arrestatie van D. en M. zijn twee individuen onschadelijk gemaakt, die ervan verdacht worden het platte land in de omgeving van Den Bosch te hebben afgestroopt om varkens te stelen, om daarna gestolen en clandestien geslacht vleesch voor abnormaal hooge prijzen aan een man te brengen. Het tweetal is ter beschikking van de Justitie gesteld en in het Huis van Bewaring te Den Bosch ingesloten. Tegen den Bosschenaar J., die clandestien geslacht varkensvleesch heeft opgekocht is wegens overtreding der distributiewet proces-verbaal opgemaakt." Wanneer de heren voor de rechter verschijnen verklaren ze het varken gekocht te hebben. "Evenwel bleek een gipsafdruk, die genomen was van een rijwielspoor nabij de plaats van den diefstal nauwkeurig overeen te stemmen met de fietsband van een der verdachten. Op de broek van een hunner werd bloed aangetroffen. Hij beweerde, dat dit afkomstig was van het vleesch, dat zij immers gedragen hadden. Het deskundig onderzoek wees echter uit, dat dit bloed er met kracht opgespoten moet zijn. Een kleine jongen, die door de politie in verhoor genomen werd, verklaarde, dat hij op den bewusten nacht met de beide verdachten uit geweest was. Zij hadden samen in het hok het varken geslacht -dit stemde overeen met het bloed, dat met kracht op de broek van een der verdachten gespoten was- hadden het vervolgens naar een stuk bouwland in de nabijheid gesleept, waar zij de ingewanden eruit verwijderd hadden en het varken in twee helften gesneden hadden. Elk der verdachten had toen een helft op zijn fiets geladen en zoo was het geslachte dier vervoerd. Beide heren kregen twee jaar.

Bloed droop uit een zak

In maart 1942 werd te Rosmalen een man, een zekere J. van L., aangehouden, "die op zijn fiets een goed gevulden zak vervoerde, waar bloed uitdroop. Toen de ambtenaren hem vroegen wat er zich in den zak bevond, daarbij wijzend op de bloedsporen, antwoordde de man: "Ik dacht, dat er aardappelen in zaten". Bij onderzoek bleek echter, dat de zak het vleesch van drie geslachte biggen bevatte. Het vleesch was bestemd om in den zwarten handel te worden gebracht. De man, die voorlopig in een cel onder het raadhuis is opgesloten, zal ter beschikking van de justitie worden gesteld." Tegelijk werd er toen op de Rijksweg onder Rosmalen een vrachtauto aangehouden, "welke beladen was met 40 zakken rogge, bestemd om in den zwarten handel te worden gebracht. In verband met deze affaire zijn eenige personen uit Geffen en Rosmalen aangehouden, die naar de marechaussee-kazerne te Geffen zijn overgebracht."

Kalf gestolen en in de wei geslacht

In juli 1942 was het weer raak. De krant schreef toen: "De gemeente Rosmalen, waar in den loop der laatste maanden zooveel runderen clandestien zijn geslacht,

Enkele niet-gestolen *koebbeesten*. Coll. Ad Hermens.

heeft weer eens haar sensatie-affaire. Midden in de nacht is daar uit een weide een kalf, dat aan landbouwer Tiebosch toebehoorde, gestolen en in de wei zelf geslacht. Des morgens vond de landbouwer nog de overblijfselen van de clandestiene slach-

ting, nl. den kop van het dier, de huid en de ingewanden. Onmiddellijk nadat de diefstal was ontdekt, werden de marechaussees van den post Rosmalen gewaarschuwd, die terstond een uitgebreid onderzoek instelden. Daar het des nachts geregend had, kon de speurhond geen diensten bewijzen, omdat alle voetsporen door den regen waren uitgewischt. Niettemin zetten de marechaussees het onderzoek onverdroten voort en dit had tot resultaat, dat twee personen, woonachtig te Rosmalen, verdacht bij dit zaakje betrokken te zijn geweest, in hun woning konden worden aangehouden. Toen de marechaussees een inval in de woning van deze personen deden, kwam hen de geur van heerlijke soep tegemoet, want een pot kalfsvleesch stond juist op de kachel te koken. Dit vleesch, alsmede eenige soepbeenderen, werden in beslag genomen, waarbij een der verdachten, bij het zien van de marechaussees, haastig de soepkot van de kachel had genomen en onder de tafel had verborgen. Het spiedend oog van den dienaar der wet had deze manoeuvre echter gezien, zoodat de soep spoedig gevonden was. Ofschoon de twee verdachten hardnekkig blijven ontkennen iets met dezen diefstal te maken te hebben, doet zich in deze zaak het merkwaardig feit voor, dat de soepbeenderen, welke in de woning van den eenen verdachten werden aangetroffen, juist passen in de soepbeenderen welke in de woning van den anderen verdachte zijn aangetroffen, zoodat onomstootelijk vaststaat, dat de beenderen van een en hetzelfde kalf afkomstig zijn. De kop van het kalf, alsmede de huid en de beenderen en het vleesch, in de woning van de twee verdachten aangetroffen, zijn in beslag genomen. De verdachten zijn naar de marechaussee-kazerne te Geffen overgebracht en het verdere onderzoek in deze zaak zal nog moeten uitwijzen of de twee verdachten het kalf zelf hebben gestolen en geslacht ofwel het vleesch van een derde persoon hadden gekocht. Nader vernemen wij, dat de arrestanten het feit inmiddels bekenden."

Een geheime slachtplaats

In augustus 1942 was het min of meer een zwarte dag voor de clandestiene vleeschhandel in Rosmalen. Ambtenaren ontdekten "naast het erf van den landbouwer Jan van der Doelen te Rosmalen een geheime slachtplaats. Bij opgravingen vonden zij in den grond tien koppen van koeien, alsmede ingewanden en poten. Zulks was voor hen aanleiding op het erf van den landbouwer een diepgaand onderzoek in te stellen. Hierbij kwamen zij tot de ontdekking dat de landbouwer in het bezit was van niet geregistreerd vee en op last van den Economischen Officier van Justitie te 's-Hertogenbosch, die ter plaatse persoonlijk een onderzoek had ingesteld, werd de heele veestapel, nl. 21 stuks vee, in beslag genomen. Een uitgebreid onderzoek bracht daarna aan het licht, dat naast het erf van den landbouwer van der Doelen maanden achtereen runderen clandestien waren geslacht. De daders van deze clandestiene slachtingen konden worden opgespoord. 't Waren de arbeiders Johannes Hubertus Cobben en de slagersknecht Johannes van der Doelen beiden woonachtig te 's-Hertogenbosch en de arbeider Gerardus Antonius van de Coevering, wonende te Rosmalen. Verder werden nog opgespoord de personen, die van dit drietal clan-

destien geslacht vleesch hadden opgekocht en in den handel hadden gebracht. 't Waren Maria Bernadina van der Werff en Fredericus Wilhelmus Maréchal, beiden woonachtig te 's-Hertogenbosch, Theodorus Cop. Janssen, wonende te Vught; de winkelier Nicolaas Reuser, wonende te Herven onder Orthen en Geerdina Voets, wonende te Rosmalen. Dit meisje wilde gaan trouwen en om aan geld te komen smokkelde zij zooveel vleesch als ze maar kon en bracht het vleesch tegen hooge prijzen aan den man. Zij verborg het vleesch onder haar kleeren en als zij op weg naar haar klanten was, werd zij door de dorpsbewoners aangeroept met de woorden: 'Dina, wat ben je weer schoon dik geworden.' De negen personen die bij deze clandestiene slachtingen betrokken waren stonden vrijdag (7 augustus 1942) terecht voor mr. W.H. Ariëns, Economisch Rechter te 's-Hertogenbosch. De ambtenaar van den Centralen Crisis-Controle-Dienst, die in deze zaak als getuige werd gehoord, verklaarde, dat de gemeente Rosmalen op het gebied van clandestiene slachting een zeer ongunstige reputatie heeft. De bevolking werkt deze ongunstige reputatie in de hand, niet alleen door het verrichten van clandestiene slachtingen, doch ook door het ophangen van plakaten met opschriften zooals: *Rosmalen voedt zichzelf*, waarbij duidelijk de wil om de wet te overtreden naar voren komt. De economische Officier Jhr mr. F. van Rijckevorsel, eischte de volgende straffen. Tegen den landbouwer Jan van der Doelen te Rosmalen f 1000 boete, subs. 100 dagen hechtenis met verbeurd verklaring van het in beslag genomen vee, daar hij de clandestiene slachtingen actief heeft bevorderd. Tegen de clandestiene slachters J.H. Cobben en Johannes van der Doelen te Den Bosch en G.A. van de Coevering te Rosmalen eischte hij een gevangenisstraf van tien maanden, hierbij rekening houdende met het feit, dat zij tijdens het onderzoek aan de ambtenaren alle medewerking hebben verleend. Tegen de vijf personen die vleesch hebben vervoerd of verhandeld werden de volgende geldboetes geëischt: M.B. van de Werff te Den Bosch f 40 boete, subs. 40 dagen hechtenis. Th.C. Janssen te Vught f 200 boete, subs. 100 dagen hechtenis. F.W. Maréchal te Den Bosch f 200 boete, subs. 100 dagen hechtenis. N. Reuser te Herven onder Orthen f 400 boete, subs. 50 dagen hechtenis." De economische rechter deed onmiddellijk uitspraak. Hij legde de volgende vonnissen op: J. v.d. Doelen te Rosmalen f 100 boete, subs. 30 dagen hechtenis, met verbeurdverklaring van het in beslag genomen vee. De arbeiders J. v.d. Doelen en J.H. Cobben en G.A. v.d. Coevering kregen respectievelijk 8 maanden, 8 maanden en 7 maanden gevangenisstraf. M. v.d. Werff kreeg f 25 boete, subs. 12 dagen hechtenis. Th. Janssen en F. Maréchal werden veroordeeld tot f 200 boete, subs. 100 dagen hechtenis. Winkelier Reuser uit Orthen kreeg een geldboete van f 350, subs. twee maanden hechtenis. Gerdina Voets uit Rosmalen werd veroordeeld tot het betalen van f 400 boete, subs. 50 dagen hechtenis. Dat zal ongetwijfeld slecht uitgekomen zijn voor haar huwelijk.

Vlees gevonden!

In maart 1943 verscheen er voor de rechtbank te Den Bosch een zekere W.A.F.

Gabriël uit 's-Hertogenbosch, wegens het vervoeren van maar liefst 40 kilo rundvlees, dat van een clandestiene slachting afkomstig was. De krant schrijft, "dat "de man, die voor dit feit reeds drie en een halve maand in hechtenis heeft doorgebracht, beweerde het vleesch te Rosmalen te hebben gevonden." De man in kwestie werd veroordeeld tot f 100 boete, subs. 10 dagen hechtenis en uiteraard werd het vlees in beslag genomen en verbeurd verklaard.

Bandietenstreek

"Onder de gemeente Rosmalen heeft zich een zeer ernstig geval van veediefstal voorgedaan. Uit een weiland werd eenige dagen geleden een pracht exemplaar van een koebeest vermist, dat toebehoorde aan den landbouwer van G., wonende in de Kruisstraat", schreef men op 22 mei 1943. Even later werd het beest, "een heel eind van het weiland af, teruggevonden, doch men had het geslacht en de daders van deze bandietenstreek hebben na de frauduleuze slachting alleen maar het vet meegenomen en hebben het vleesch in stukken en brokken achtergelaten. Toen dit gevonden werd, verkeerde het in zulk een staat van ontbinding, dat het voor de consumptie absoluut ongeschikt was. In Rosmalen zijn de bewoners over dezen veediefstal alles behalve te spreken, want het beteekent niet alleen een schadepost voor den boer, doch een schadepost voor de geheele gemeenschap, daar het vleesch vernietigd moet worden....".

In juli 1943 werden door de politie een zekere H. en een zekere B., beiden uit Rosmalen afkomstig, aangehouden i.v.m. deze affaire. Het tweetal werd naar Scheveningen overgebracht.

Koe gestolen bij landbouwer van Uden

In juni 1943 werd een koe gestolen bij de Rosmalense landbouwer Van Uden. De krant meldt, dat "de arbeider V. deze koe heeft gestolen. Hij was ermee gegaan naar de woning van den arbeider R. aan de Oude Baan en heeft in een schuurtje, staande achter de woning van van R., het beest geslacht. De arbeider van R. heeft dus de koe niet gestolen en ook niet geslacht, doch heeft alleen maar gelegenheid gegeven tot het laten slachten van de koe, voor welk feit hij thans wordt vervolgd. Door de politie is gistermorgen aangehouden een zekere van Z., die zich aan frauduleuze slachting heeft schuldig gemaakt en die sinds geruimen tijd voortvluchtig was. De man zal thans zijn straf moeten ondergaan." Voor de oplossing van al dit soort delicten zal ongetwijfeld vaak een beroep zijn gedaan op de Rosmalense veldwachter V.d. Els. Met ingang van 15 juni 1943 werd hij benoemd tot parket-ambtenaar in Den Bosch. Sedert 1 december 1942 was hij reeds overgenomen als opperwachtmeester der marechausse, gewest Eindhoven. Gedurende 20 jaar was hij in Rosmalen werkzaam.

1943: Bakker smokkelde rogge

In juli 1943 diende de zoveelste smokkelzaak voor de rechter in Den Bosch. "Te-

recht stond de bakker A.P. v.d. Bos uit Rosmalen die 310 kg rogge clandestien had gekocht. Conform den eisch werd de bakker veroordeeld tot f 200 boete, subs. een maand hechtenis.

Advertenties

Wie geeft mij inlichtingen betreffende mijn koe, die in den namiddag van Woensdag 25 Aug. 1943 vanuit een perceel weiland, gelegen in den Polder van den Eijgen te Rosmalen, vermoedelijk door een volwassen manspersoon en een jongen is ontvreemd. G.J. v.d. Lee, Kruisstraat A 60, Rosmalen.

Te Koop houten inmaakvaten en steenen potten, inh. 30 liter. Vanaf f 6,25. Twee bascules met gewichten vanaf f 45. v.Erp, Rosmalen, Kruisstraat.

Schaap gestolen

In oktober 1943 werd ten nadele van landbouwer K. uit Hintham een schaap gestolen. Het politie-onderzoek heeft helaas geen resultaat opgeleverd. Aangenomen mag worden, dat ook dit beest voor de zwarte vleeshandel werd geslacht.

Advertentie

Vermist. Roodbont Maalkalf, ca. 13 maanden oud, oormerk I.1.5957 of I.1.5958. Voor inlichtingen die leiden tot terugbezorging goede belooning bij A. Tibosch, E 5, Rosmalen of Tel. 288. (K.4192), M. Verstappen, Rosmalen. De Wijk E in Rosmalen is Hintham. Het zal dus de familie Tibosch op de Berlicumse Weg zijn geweest. M. Verstappen is dan Tinus Verstappen, eveneens aan de Berlicumse Weg.

Veediefstallen in Rosmalen en Nuland

"Ondanks nauwkeurig politietoezicht schijnt aan de veediefstallen te Rosmalen en te Nuland maar geen einde te kunnen komen", schrijft de Bossche Krant op 30 oktober 1943. "De laatste weken werden er gemiddeld per week drie koebeesten gestolen en in het weiland clandestien geslacht. De daders nemen het vet en de beste stukken vleesch mede en laten de rest van het vleesch in het weiland achter. Waarschijnlijk heeft men hier weer met een georganiseerde bende te doen, zooals die bestond in het voorjaar van 1942 en welke toen, dank zij het krachtdadig optreden van den veldwachter te Nuland en van de marechaussee te Hintham onschadelijk kon worden gemaakt. Onder leiding van den brigade-commandant van de marechaussee te Geffen wordt thans door de politie dag en nacht gewerkt om aan de veediefstallen een einde te maken."

Advertenties (verschenen in 1943)

Te Koop een guste Zeug en een Driftvarken, 100 KG voor de slacht of fokkerij, P. Die-lissen, Steenekamer E 195, Rosmalen.

Gevraagd een boerenknecht genegen te melken, leeftijd 15-17 jaar. L. v.d. Dungen, G. I Rosmalen; tevens aan 't zelfde adres te koop een VDL stamboekvarken, 14 weken dragend.

Frauduleus slachten. 8 Personen gearresteerd

In november 1943 was het weer goed raak in Rosmalen. Maar liefst acht personen werden gearresteerd. U begrijpt, dat het voorval nog al wat beroering in het dorp

Enkele bonkaarten. Zie ook verderop bij *Suikerbonnen*. Coll. Heemkundekring Rosmalen.

veroorzaakte. Enfin, lees zelf maar. "De marechaussees te Rosmalen hebben aldaar een frauduleuze slachting achterhaald. Omstreeks half elf in den voormiddag (van woensdag 24 november, HdW) was een man voor zich uitrijdend op een fiets met achter op de bagagedrager een zak, waarvan de inhoud, naar de politiemann ver-

moedde, uit clandestien geslacht vleesch bestond. Hij zette den wielrijder achterna, die, toen hij bemerkte, dat hij werd achtervolgd, het tempo van zijn gang verhoogde en er in slaagde aan zijn achtervolgers te ontkomen. Deze zond hem nog eenige revolvershots na, welke den man echter niet hebben getroffen. Bij zijn vlucht had de man den zak van zijn fiets geworpen en toen de politiemans deze had opgehaald en geopend, bleek dat zijn vermoeden juist was geweest, want de inhoud bestond uit versch rundvleesch. Met behulp van een anderen politiemans heeft hij toen het onderzoek in de zaak voortgezet en dit had het resultaat, dat weldra een inval kon worden gedaan in de woning van de familie van Uden. In een schuurtje achter deze woning vonden de politiemannen twee zakken en een mand vleesch en een zak vet. Dit alles werd in beslag genomen, waarna spoedig de arrestatie volgde van acht personen, die ervan verdacht worden betrokken te zijn geweest bij de clandestiene slachting van een koe, welke, naar verluidt voor f 2900,- bij een boer zou zijn gekocht. De arrestanten en het in beslag genomen vleesch zijn des avonds naar Den Bosch overgebracht. Een nader onderzoek zal nog moeten uitmaken, welk aandeel ieder der verdachten in de zaak heeft gehad. Daar het voorval zich in de kom heeft afgespeeld, heeft een en ander nog al veel beroering in het dorp verwekt."

Melkknoeiers

In 1944 wordt voor het eerst gewag gemaakt van knoeien met melk. Mensen verkeerden in de veronderstelling goede volle melk te kopen, doch in werkelijkheid kregen zij melk, aangelengd met een stevige hoeveelheid water. In april 1944 kreeg de Rosmalenaar Petrus G. daarvoor twee geldboetes van in totaal f 600,-, subs. 200 dagen hechtenis. Franciscus Hendrikus G. werd veroordeeld tot een geldboete van f 100,-, subs. 50 dagen hechtenis. Op 29 april 1944 lees ik, dat melkknoeiers meestal een ernstige straf krijgen. "Des te zwaarder wordt deze straf, als zij al eens eerder veroordeeld zijn voor zoo'n feit. Sluiting van hun bedrijf en verbod voor de uitoefening van hun beroep is dan veelal het gevolg van die herhaling. G. v.d. L., G. 105 te Rosmalen, die nu voor de tweede maal bekeurd was voor het knoeien met melk, hij had volle melk met tapte melk vermengd, mag van een Inspecteur gedurende twee jaar op geenerlei wijze bij den melkhandel betrokken zijn. Bovendien moet hij een boete van f 50 betalen." Toch heeft deze straf weinig indruk achtergelaten. In mei 1944 worden andermaal melkknoeiers in Rosmalen bekeurd. De melkventer J.G., wonende G 204 te Rosmalen, "die ondanks het feit, dat eenige van zijn familieleden wegens het knoeien met melk, zoowel door den Inspecteur van de Prijsbeheersching als door den Kantonrechter te 's-Hertogenbosch tot zware straffen zijn veroordeeld, toch niet heeft kunnen nalaten groote knoeierijen met melk te plegen, waarmede hij handelingen heeft gepleegd, welke niet alleen op zuiver materieel en egoïstisch gewin waren gericht, doch welke tevens schadelijk waren voor de volksgezondheid. Het ergerlijke bedrog en geknoei van dezen boer bestond hierin, dat hij melk verkocht, welke niet alleen gedeeltelijk was ontroomd,

doch waaraan bovendien 30% water was toegevoegd. Deze ontroomde watermelk verkocht hij nota bene nog voor zg. goede volle melk en liet zijn klanten bovendien den schandelijken prijs van 50 centen per liter betalen. Zeer terecht wordt deze boer, die het bovendien niet zo nauw neemt, als een groot woekeraar en een volksbedrieger beschouwd en zeer zeker zal hij te zijner tijd zijn gerechte straf niet ontlopen." In mei 1944 legde de kantonrechter nog de volgende straffen op aan een aantal melkknoeiers. Johannes Petrus B. uit Rosmalen werd veroordeeld tot f 150,- boete, subs. 100 dagen hechtenis. Petrus G. uit Rosmalen, een knoeier van groot formaat, kreeg twee geldboetes tot een totaal bedrag van f 600,-, subs. 200 dagen hechtenis. G. van R. uit Rosmalen werd veroordeeld tot f 75 boete, subs. 25 dagen hechtenis. De krant zegt, dat "met het opleggen van deze hoge geldboeten de Kantonrechter tot uitdrukking heeft willen brengen, dat knoeien met melk een groote onsociale daad is, welke bovendien de volksgezondheid, vooral die van de kinderen, aantast."

Boter voor de zwarte handel

In mei 1944 werden te Rosmalen "eenige personen uit landbouwerskringen bekeurd, die roomboter in den zwarten handel verkochten voor f 25,- per pond."

Suikerbonnen

Eveneens in mei 1944 stonden enkele inwoners van Rosmalen terecht wegens handel in suikerbonnen. Het waren de koopman in pluimvee Hendrik van E., die veroordeeld werd tot f 200,- boete, subs. een maand hechtenis; de landbouwer Antonius G., die bij de door hem opgekochte bonnen er 35 had, welke vals waren. Hij kreeg f 150,- geldboete, subs. een maand hechtenis. Ook stonden nog terecht Theodorus v.d. H. uit Rosmalen en de landbouwer Theodorus van U. uit Berlicum, die ieder voor de bonnenhandel een geldboete kregen van f 150,-, subs. een maand hechtenis.

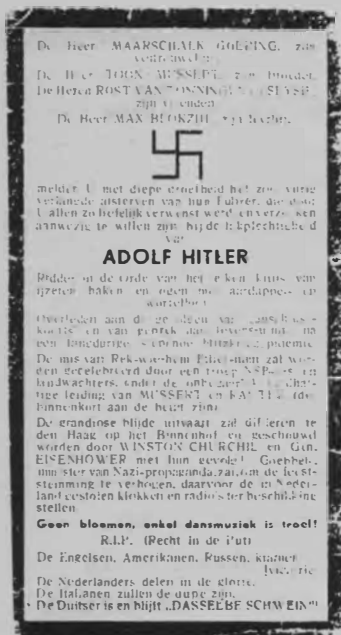
Hebben die woekerprijzen de zwarthandelaren in Rosmalen rijk gemaakt? De geldsanering bracht velen in de problemen en sommigen verloren in een klap alles weer. Niek de Rooy jr. schreef een schoon gedicht met als titel: *Ammaol even rijk!* Ik wil mijn lange verhaal over alles wat er zich rond *Rosmalen voedt zichzelf* heeft afgespeeld eindigen met dat gedicht van Niek van Rooy, dat in de krant van 26 september 1945 werd afgedrukt en reeds eerder in Rosmalla heeft gestaan:

AMMAOL EVEN RIJK!

Nou zijn we ammaol even rijk.
Één tientje mar op zak!
Nou is ut leste briefke weg,
Det in ons vestje stak!

Ik kom d'r met dè bietje wel,
En 'k heb ok gin verdriet
Zooas den dieje, die nou treurt,
Want 'k heb nie zwart-ge-piet!

Met één slag heet menister ons

Een bidprentje van Adolf Hitler. Coll. Henk de Werd.

van 't vieze geld ontdoan.
Waarmee toch zooveul naorigheid
We hebben deurgestaon.
En weg is ok ut standverschil.
Is dè nie heel wè wèrd?
Want wie tien centen rijker was.

Liep neffen z'ne stèrt.
We zitten ammaol op zwart zaod:
Mar 't brood is wit en fijn.
Ik wed det nou, eer dan je denkt,
Er krentemikken zijn.

DUIJS IN DE HINTHAMSE ANNASCHOOL

Henk de Werd

Onderwijscollega Gerrit Mol, voorheen directeur van de toenmalige basisschool Den Hogen Hof in Hintham, vroeg me eens of ik iets wist over eventuele Duitse lessen in de oorlogsjaren in de Hinthamse lagere school. Een duik in het voormalig archief van de Hinthamse Annaschool bracht het volgende aan het licht. In maart 1942 schreef het schoolbestuur aan de burgemeester van Rosmalen: "Onder overlegging van het gunstig advies van den Heer Inspecteur van het L.O. neemt het

Aan
den Heer Burgemeester der Gemeente
ROSMALEN.

Edelachtbare Heer,

Onder overlegging van het gunstig advies van den Heer Inspecteur van het L.O. neemt het Bestuur der R.K. Bijz. Lag. School te Hintham, E 58, bij dezen de vrijheid, U, in verband met de verplichte invoering van het leervak Duitsch op 1 April a.s., beleefd te verzoeken, het toestemmingte willen verleen en tot aanschaffing ex art. 72 der L.O.-Wet 1920, derhalve voor rekening der Gemeente, van de volgende boeken:

40 ex. Deutsches Lehr- und Lesebuch für die Niederländische Volksschule, door G.F.E. Blijdenstein und K.G. König,	
à f 1.75 -	f 70.00
1 ex. Toelichting voor den onderwijzer	1.10
1 ex. Campagnes Woordenboek der Duitse Taal	<u>3.05</u>
	Totaal f 74.15

U bij voorbaat dankende, heeft het de eer, te zijn

Van U.E.A. de dw. dienaar,

Het Bestuur der school voornoemd,

, Voorzitter.

, Secretaris.

Hintham, Maart 1942.

Bestuur der R.K. Bijz. Lag. School te Hintham, E 58, bij dezen de vrijheid, U, in verband met de verplichte invoering van het leervak Duitsch op 1 April a.s., beleeft te verzoeken, het toestemming te willen verleenen tot aanschaffing ex art. 72 der L.O.-wet 1920, derhalve voor rekening der Gemeente, van de volgende boeken: 40 ex. Deutsches Lehr- und Lesebuch für die niederländische Volksschule, door G.F.E. Blijdenstein en K.G. Koning, à f 1,75 = f 70,00. 1 Ex. Toelichting voor den onderwijzer f 1,10; 1 Ex. Campagnes Woordenboek der Duitsche Taal f 3,05. Totaal f 74,15 ". De Duitse taal moest dus van de bezetter verplicht onderwezen worden. Opvallend is, dat bij deze aanvraag een schrijven van Mgr. Diepen, bisschop van Den Bosch, was opgeborg. Hij maant de onderwijzers tot uiterste voorzichtigheid. Dit in het belang van de onderwijzers zelf "als van de school en geheel het bijzonder onderwijs". In die brief, gedateerd november 1940, vermeldt de bisschop, dat zich het feit heeft voorgedaan, "dat het hoofd en een onderwijzer eener R.K. school voor ULO op last van de Duitse autoriteiten zijn gearresteerd. Vermoed wordt, dat deze arrestaties geschied zijn, ofwel omdat de onderwijzer op 17 October j.l. door de leerlingen het Wilhelmus heeft laten zingen en het hoofd bij de behandeling van Indië zou hebben gezegd, dat de wettige regering van Indië in Londen zetelt, ofwel omdat het hoofd mede aansprakelijk wordt gesteld voor de gedragingen van het overige personeel. Ook is het voorgekomen, dat door de Sicherheitspolizei in de klassen eener school een onderzoek is ingesteld, of zich in de lessenaars en schooltasschen voor de Duitschers aanstootelijke liedjes en versjes bevonden". Het feit, dat deze brief bij bovengenoemde aanvraag werd bewaard, doet vermoeden, dat bij weigering van het onderwijzen van de Duitse taal narigheid voor het personeel en het hoofd der school zou kunnen ontstaan. Op veel scholen lagen de Duitse boekjes tijdens de verplicht gestelde Duitse lessen wel op de bank. Men onderwees echter op dat moment vaak een ander vak. In geval van nood kon er direct overgeschakeld worden. In Hintham ging dat wat moeilijker, daar er enkele kinderen van NSB-ouders op school zaten. Voorzichtigheid was dus geboden daar! In Hintham werd het Duits onderwezen in het zevende leerjaar. In klas 5 en 6 werd Frans gegeven voor de soepele overgang naar het voortgezet onderwijs. Ouderen onder ons herinneren zich dat ook nog uit hun eigen schooltijd. Volgens de archieven kregen de volgende jongens en meisjes Duits in het schooljaar 1942-1943: Piet van Zandvoort, Adr. Peijnenburg, Mart. Pennings, Jo Dielissen, Tonny Weijts, Anny van Loenhout, Wies Offermans, Jo v.d. Heijden, Marie van Alebeek, Mien van Alebeek, Gina Bosch, Betsie Hoedemakers, Agnes Stroucken, Anny Kappen, Riek van Roosmalen, Georg v.d. Heijden, Gerard Hermens, Jan Kuijs, Johan Delsing, Jan Verhoeven, Tonny Bastiaans, Rinus Kappen, Coby Boleij, Adr. de Rouw, Jo v.d. Velden, George van Heijningen, Rinus Wollaert, Jacq. Stroucken, Willy Brouwers, Rina Verhagen, Loesje Kwik en Co v.d. Velpen. Een enkeling kreeg een vijf. Het grootste gedeelte werd gewaardeerd met een 7 of 8. In het schooljaar 1943 kregen de zevende en de achtste klas Duitse les. In de achtste klas zaten toen 12 leerlingen. De nieuwe zevende-klassers waren: An-

toon v.d. Heijden, Gilbert de Vries, Wim Rovers, Chr. v. Dijk, Gerard Wijnen, Theo Smits, Ad Kools, Hans Peijnenburg, Jan van Teeffelen, Jeanne Brioul, Truus Rood, Riek van Roosmalen, Riek Hoedemakers, Nicole de Vries, Dientje v. Hoof, Marietje Pennings, Edith v.d. Does de Willebois, Resi van Esch, Tilly Heunks, Lily Huijsmans, Annie Bekker, Lies de Munter en Mia van Lieshout. Ook in het schooljaar 1944-1945 (Dat schooljaar liep toen nog van april tot april) werd nog Duits geleerd en onderwezen in Hintham. In de zevende klas zaten toen: Frans Dielissen, Willem v.d. Tak (Hij stierf bij de bevrijding van Hintham in oktober 1944 door granaatscherven), Jo Gevers, Fr. v. Zandvoort, E. Werst, B. Verbruggen, Wim v. Meer, Nies Schoor, Andreas de Boer, Jo v.d. Velden, Annie Stroucken, Annie van Zandvoort, Alie v.d. Nieuwendijk, Annie van Alebeek, Marie van Herpen, Riek Pennings, Dini Kappen, Netty Kuijs, Nelly Hoedemakers, Gonnie Oomens, Hein Oomens, Loek Jongmans, Lenie van Thiel, José v.d. Heijden, Jo de Rouw, Wim van Roosmalen, Hennie Verhoeven, Ria Delsing, Miep Bastiaans, Zus Wollaert, Tineke Driessen, Marianne Brekelmans en Els Wiessing. Hintham werd in oktober 1944 bevrijd. Het was toen afgelopen met het vak Duits op deze lagere school.

MARINUS VAN DE DONK

Harry Coppens

Om te achterhalen wat er met hem in de oorlogsjaren precies is voorgevallen, ben ik naar Jacques Westerlaken gegaan, waar hij, maar vooral zijn vrouw Siena en haar zuster Nelly, weduwe van Frans Coppens, die ook aanwezig was, mij het volgende vertelde. Marinus was de zoon van Toon van de Donk en Jans van Gerwen. Als je *Van de Donk* zegt in Rosmalen, zal men al gauw vragen: "Welke Van de Donk?" Is hij er ene van de Joris; van d'n Blom of van de Plien? Marinus nu was er ene van de Plien. Dit is geen scheldnaam, maar deze naam is afgeleid van de voornaam van zijn grootmoeder, die Paulina oftewel Paulien heette. In de volksmond werd dat tot Plien. Marinus werd geboren op de Kruisstraat en het ouderlijk huis stond (en staat nog, zij het verbouwd) naast de school. Hij trouwde met Nelly van de Wetering (een wees) en vestigde zich in een oud huisje dat stond op de plaats waar voorheen het boterfabriekje heeft gestaan. Dit was gelegen tussen zijn ouderlijk huis en de Roskam, dat toebehoorde aan Driekske van de Doelen en zijn vrouw Dien Fleskes. Dit was niet alleen een café, maar tevens bakkerij en winkel. We gaan nu in gedachten terug naar september 1944. De oorlog loopt op zijn laatste benen en de bevrijding komt in zicht. Het oorlogsgeweld, dat vanaf D-Day over Europa raast, staat voor de deur. De Engelsen zijn al opgerukt tot Oss, maar zijn kennelijk niet van plan door te stoten naar Den Bosch. Dientengevolge voeren de

Familie van de Donk. Bovenste rij v.l.n.r. Marinus, Frans, Jan, Stien, Dien, Mien, Riek. Onderste rij v.l.n.r. Toon, Jos, Opa (Toon), Joke, Oma (Jans van Gerven), Beth, Door.

Duitsers in allerijl versterkingen aan en van weerszijden wordt er steeds meer getraakteerd op granaatvuur. Dit is de situatie, waarin Marinus op dat moment (en met hem vele anderen) verkeert. Maar voor hem geldt nog iets speciaals. Een tijdlang had hij moeten werken in Duitsland. Hij was een van de velen die verplicht werden te gaan werken in de Duitse oorlogsindustrieën, de z.g. *Arbeitsdienst*. Maar na het verstrijken van zijn verlofperiode, besloot hij niet meer terug te keren en onder te duiken. Voor een vals persoonsbewijs werd gezorgd. Om zijn tijd wat te doden en tegelijk nog wat bij te verdienen, wat meestal in natura werd uitbetaald, zoals een zak rogge of aardappels etc., werkte hij hier en daar wat bij een boer. Ook op deze rampzalige dag had hij met een andere onderduiker, Louis Voeten genaamd, van wie we verder niets weten, op het land gewrekt. Vanuit het Heeseind liepen ze samen naar huis. Plotseling zagen ze op enige afstand twee Duitse SS-ers aankomen. Ze maakten zich uit de voeten en liepen de stal in bij Driek van Grette. Nog maar nauwelijks binnen, kwamen de Duitsers de stal op, die hen zonder omhaal genadeloos neerknalden. Louis Voeten was op slag dood. Marinus, die zwaar gewond was, werd door buurtgenoten op een *leer* (ladder) gelegd en naar huis gedragen. Daar aangekomen bleek hij aan zijn bloedingen te zijn overleden. Hij liet zijn vrouw en kind in doffe ellende achter. Een week na zijn tragische dood werd zijn tweede kind, een dochter, geboren. Deze woont thans in Nuland in de Veld

straat en is getrouwd met Van de Bos. Via haar kwam ik aan zijn bidprentje en een foto van de familie Van de Donk. Behalve dat zijn dood diepe wonden heeft geslagen bij de familie Van de Donk, zullen de familie en Siena en Nelly v.d. Biezen de dag van zijn begrafenis wel nooit vergeten. Het was in die tijd gebruikelijk dat begrafenissen geregeld werden door de buurt waarvan men deel uitmaakte. De buurt waarin hij opgroeide, lag ten oosten van de grindweg. Tot hoever deze buurtschap in oostelijke richting reikte, is mij niet bekend. De Grind (thans Vliertwijksestraat geheten) vormde tevens de scheidingslijn tussen de parochies van Rosmalen en Nuland. Voor de begrafenis had men al direkt met twee grote problemen te kampen. Allereerst waagde niemand

van de jonge mannen, die de eerst aangewezenen waren om de overledene naar zijn laatste rustplaats te dragen, zich op straat, bang als men was om opgepikt te worden. Vervolgens was er voor het vervoer met paard en kar in de eigen buurt geen paard beschikbaar. Ze waren er niet of men hield ze schuil uit vrees dat ze door de Duitsers gevorderd zouden worden. Wat nu? Goede raad was duur, totdat Haske van de Biezen, die geen deel uitmaakte van die buurt en thuishoorde in de parochie van Rosmalen, zijn dochters Siena en Nelly wist over te halen deze zware klus op hun nog jeugdige schouders te nemen. Ook zijn zoon Henk, die toen zeventien jaar was, kon niet ingezet worden, omdat ook voor hem het risico te groot was opgepakt te worden.

De dag van de begrafenis

De oude, bijna aftandse hit werd voor de erdkar gespannen, de lijkist werd er opgeplaatst en onder de moedige leiding van Siena en Nelly, twee jonge vrouwen van negentien à twintig jaar, zette de kleine stoet zich in beweging richting Nuland. Zoals reeds vermeld gebeurde het herhaaldelijk, dat er over en weer granaten werden afgevuurd. Tot twee keer toe moest men hals over kop de sloot induiken om erger te voorkomen. Gelukkig wist men de hit, ondanks de inslagen van granaten, in bedwang te houden. Ongeveer ter hoogte van Driek van Grette, waar men weer de dijk opging, werd de lijkist op de aanwezige baar geplaatst en men vervolgde de weg naar de kerk van Nuland. Daar aangekomen werd de overledene, vanwege de

granaten, niet op het kerkhof, maar naast de kerk begraven. Eerst later, toen de oorlog voorbij was, heeft men de overledene weer opgegraven en begraven bij zijn ouders. Wat er met Louis Voeten na zijn dood is gebeurd, wisten Jacques, Siena en Nelly niet te vertellen. Dat zij hun leven lang, zijn dood en begrafenis, dit alles ongeveer een maand voor onze bevrijding, wel nooit zullen vergeten, zal wel geen verbazing wekken. Naar mij is gebleken is deze tragische dood vele Rosmalenaren niet of nauwelijks bekend. We mogen hem en de vele andere slachtoffers van het brute oorlogsgeweld waarmee we in de oorlogsjaren werden geconfronteerd, nooit of te nimmer vergeten. Hun dood is de prijs die zij moesten betalen, zodat wij weer in vrijheid konden leven. Het minste wat wij kunnen doen, is trachten de herinnering aan hen ook na vijftig jaar levendig te houden.

NOU IS HET *MIJN* BEURT

Jet Vorst van 't Hooft

Een zootje onregeld was het in de laatste weken voor de bevrijding van Hintham. De Duitsers trokken in grote groepen over de Graafseweg "richting Duitsland" en iedere dag opnieuw raakten ze een stukje van hun bravoure kwijt. Alles wat op wielen stond, hadden ze ingepikt en sjouwden ze mee. Zelfs bolderkarren van kinderen waren niet veilig geweest, net zo min als kruiwagens, gammele fietsen en krakkemikkige handkarren. Ze pauzeerden wel eens op het wandelpad, dat er toen nog was achter de grote eikebomen. Een fanatieke optimist speelde nog wel een deuntje op zijn mondharmonika maar het was over... voorbij. Vanuit de erker van ons huis, veilig achter de ramen, heb ik als 21-jarige de "afgang" met leedvermaak bekeken. "Schooiers", dacht ik, "hoepel maar op! Hoe verder weg, hoe beter. Ik heb een hekel aan jullie uniformen en jullie dikke brutale koppen! Ga maar weg en kom alsjeblieft nooit meer terug! Alles hebben jullie overhoop gehaald en gestolen, vooral onze veiligheid en onze rust!" Want ik had het wel gevoeld, de opperste spanning die er in huis leefde. Ik zag *Onze Pa* bleker worden en zijn boordje was veel te breed voor die magere hals. Als hij diep voorover gebogen zat te luisteren naar de berichten over de radio (clandestiene) of de krant las, werden de aders aan zijn slapen als dikke blauwe koorden, zijn ogen spatten vuur en zijn vuisten waren gebald. Want *Onze Pa* was een verzetsman. Een "stille", geen prater maar een doener. Hij vertelde ons nooit wat en op een vraag antwoordde hij eens: "Je kunt beter niets weten, dat is het beste voor jullie." Natuurlijk merkten we vreemde dingen. Zijn vergaderingen van het Kerkbestuur

b.v. op de Pastorie bij Pastoor Hoekx. Wel erg vaak vonden we, vooral toen een paar keer iemand met de simpele boodschap kwam dat "Mijnheer van 't Hooft vannacht op de pastorie bleef slapen." Dan dreigde er dus gevaar. Op Coudewater, waar hij administrateur was, werden clandestiene blaadjes gedrukt. Hij nam ze in zijn binnenzak mee ter verspreiding. Ik kreeg er soms ook een stuk of tien, die ik in mijn kleren stopte en op de St.-Annaschool, waar ik werkte, aan een collega moest geven. Hij wilde niet dat ik ze las, dus dat deed ik ook niet, iets wat me nu nog verbaast. Die clandestiene blaadjes hebben hem een angstig avontuur bezorgd. Op een avond omstreeks half zes, bijna donker, was hij op weg van Coudewater naar huis, te voet, want zijn fiets was 'ondergedoken'. Twee Duitsers hielden hem aan en zijn zakken zaten weer vol met blaadjes. Hij bedacht zich geen ogenblik en met een geweldige trap van zijn rechtervoet en een enorme dreun van zijn linkervuist, of omgekeerd, stuurde hij de twee *bezettters* aan weerszijden van de Coudewaterseweg de sloot in. Hij was groot en geweldig sterk, dus dat heeft echt gedaverd. Hij zette het toen op een lopen, hield even in bij de *Gele Hoeve*, waar het hoofdkwartier was gevestigd, waarna hij in grote angst naar huis is gestormd, eigenlijk ons huis voorbij naar een open plek, waar hij een tijd tegen de Tweebergse dijk heeft zitten rusten, om ons niet te veel te laten schrikken. Pas veel en veel later heeft hij het ons verteld. Er is een tijd een jodin bij ons in huis geweest, ondergedoken. Irma, maar wij moesten haar Hans noemen. Met waterstofperoxyde verfde ze haar zwarte haardos in een bleke oranje-rode kleur. Ze was wel vreemd, ze schreef iedere week een brief aan haar drie honden, die in Amsterdam zaten. Het gebeurde ook vrij regelmatig, dat er opeens wildvreemde jonge kerels even bij ons waren voor een boterham of een kopje thee of koffie. Onderduikers bleken dat te zijn die instructies kregen en dan weer vertrokken, God-weet-waar-naar-toe. Mijn vader had Engels geleerd en "dus" kon hij daar wat mee. Engelse militairen, die ergens waren gedropt of per ongeluk waren terechtgekomen, werden opgepikt en kwamen o.a. ook in Hintham terecht. Pa werd dan getipt en ging naar het bewuste adres (het was vlakbij) om die jongens een beetje op weg te helpen met wat Nederlandse woorden. Wat zal hij verder nog gedaan hebben wat wij niet wisten? Ik zei het al, hij vertelde niks. Als goed Nederlander moest je die dingen doen en er niet over praten. Pas heel lang na de bevrijding hoorden wij, zijn dochters, dat we, het is ongelooflijk, ooit op revolvers hebben geslapen. Die dingen waren ineens in huis en met een loodzwaar hart heeft hij ze onder onze matras gestopt. De veiligste plaats, dacht hij. Stel je voor, dat we dit wel hadden geweten! Hij zei niet voor niets: "Je kunt beter niets weten, dat is beter voor je." Met het vorderen van oktober 1944 werd het met de dag spannender. De *Tommies* zaten kortbij. In de buurt van Oss, vertelde men. Bij het avondeten, rond zes uur, waren we heel stil, want dan kon je het afschieten van de *fluiters* door de *Tommies* bij Oss horen en we hadden de tijd om naar de kelder te gaan om te schuilen. Al gauw werd er ook overdag geschoten. Zoals die middag dat een collega en ik met twee klassen, toch gauw 70-80 kinderen van ongeveer 8 jaar, in het Patronaat zaten, waar toen twee noodklassen waren. Het ging er hels aan toe. Alle

kinderen zaten onder de banken en we zongen liedjes. Dat was afgesproken. Ik mocht niet laten merken dat ik doodsbang was. En wat doe je dan? Gewoon rondlopen, alsof het een spelletje is, terwijl mijn hele lijf in paniek trilde. Na deze middag werd de school gesloten. Het was ook onverantwoord. Onze kelder werd als woon- en slaappleaats ingericht. Matrassen op de vloer, schoenen uit, maar alle kleren aan. We woonden daar met de burenen. Daar was een *fluiter* terechtgekomen. Het gevolg was dat een stuk van hun huis verdwenen was en dat onze kat wekenlang schichtig rondliep met een roze vacht door het stof. Het was een heel gedoe met elf mensen in de kelder. Het kon precies: voeten tegen de muur, hoofden in het midden. En allemaal tegelijk gaan slapen of doen alsof. Er groeide een heel aparte sfeer. Op- en aanmerkingen vlogen over en weer voordat iedereen een beetje goed lag. Ondanks alles hebben we er af en toe heel hard gelachen. En als de *fluiters* overkwamen en ook insloegen, waren we allemaal samen bang en zochten we steun bij elkaar. En 's morgens vroeg werden we gewekt door onze overbuur. Zijn WC was weggebombardeerd. Met plassen wist hij wel raad, maar voor het *grote werk* kwam hij elke morgen bij ons, maakte nadien boven aan de keldertrap een praatje en verdween weer. Burenhulp? Ja toch! Totdat hij op 24 oktober boven aan de trap stomverbaasd en dolblij riep: "Wat doen jullie daar beneden, kom eruit, de *Tommies* zijn er, we zijn vrij! We stormden naar boven, de hal door en naar buiten. De *Tommies*, de *Tommies*. We zagen bange Duitsers met de handen omhoog en de Engelsen achter hen met het geweer in de aanslag. Wat een glorieuze aanblik! Vrij, vrij!! Het was mooi weer, we zongen en sprongen rond op kousevoeten, tot een van de *Tommies* vroeg of we geen schoenen meer hadden. Hartstikke vergeten aan te doen. We gingen de hele rijweg vegen. Iedereen deed mee. Ook onze Pa. Met grote triomfantelijke halen. Zo'n miezerig bang gelegenheids-N.S.B.-ertje uit de buurt zei kruiperig tegen hem: "Och, Mijnheer van 't Hooft, laat mij dat doen, dat is geen werk voor U", waarna Pa hem vanuit de hoogte bekeek en zei: "Jij hebt lang genoeg geveegd, nu is het mijn beurt!" En met nog grotere halen veegde hij door en hij genoot en was gelukkig. Zijn angst en pijn en slapeloze nachten waren voorbij. Bij het eerste Wilhelmus stond hij achter me, ik hoorde zijn adem stokken en ooh, wat zong hij vals! Hij was zo verschrikkelijk dankbaar, dat het over was! Waarom ik dit nu vertel? Als een hommage aan mijn vader! Het was erg vreemd dat direct na de bevrijding er ineens veel mensen waren die met bombarie zeiden dat ze ook bij het verzet waren. Mijn vader keek hen dan wat meewarig aan, met zo'n blik van: "Nooit geweten, ik heb je daarbij nooit ontmoet." Hij ergerde zich, maar zei niks, ook niet over zijn eigen aandeel. Dat heeft hij eigenlijk nooit zoveel gedaan, want "Als goed Nederlander praat je daar niet over, maar doe je het." Ik weet best, dat er in Nederland meer van deze mensen zijn. Gelukkig maar. Ik wou alleen nu, vijftig jaren na die angstige periode, eens een keer met nadruk zeggen: "Die grote, rustige Mijnheer van 't Hooft met zijn eeuwige zwarte gleufhoed liet het niet merken, maar hij was verzetsman van het zuiverste water." Ik zal er mijn leven lang trots op zijn.

Het verzet

DE LUCHTOORLOG EN DE PILOTENHULP

M. der Kinderen

De luchtoorlog heeft ook boven Nederland - vooral in de laatste oorlogsjaren - een zeer zware tol geëist, niet alleen voor de geallieerde en Duitse luchtmachten, maar ook voor de Nederlandse bevolking. Tussen 10 mei 1940 en 5 mei 1945 kwamen op Nederlands grondgebied ruim 6000 vliegtuigen door oorlogshandelingen neer: bijna 2000 Duitse toestellen, zoals Stuka's, Junkers en Messerschmidts en ruim 4000 geallieerde vliegtuigen, zowel Engelse Spitfires, Lancasters, Halifaxes, Mosquito's als Amerikaanse vliegende Forten, enz. Hierbij kwamen in totaal om: 9000

Ontsnappingsroute tot Antwerpen.

bemanningsleden van de RAF (Royal Air Force), 1500 Amerikanen en ongeveer 2500 Duitse vliegers. Ook kwamen in de oorlog in Nederland nog eens 4000 geallieerde noodlandingen voor. In de Tweede Wereldoorlog zijn in totaal 3978 geallieerde vliegers en bemanningsleden van Engelse, Amerikaanse, Canadese, Franse, Poolse en Tsechische nationaliteit heelhuids teruggekeerd in het vrije Engeland,

nadat zij door de vijand boven bezet gebied waren neergeschoten. Van de in ons land veilig aan de grond gekomen bemanningsleden keerden er een kleine 2000 met behulp van Nederlandse pilotenhulpers / -sters veilig naar Engeland terug. Velen van deze helpers / -sters waren Brabanders en Limburgers. Enerzijds omdat vele *bombardementsvluchten* naar het industriële Ruhrgebied over het zuiden van ons land gingen, anderzijds omdat de meeste neergeschoten vliegers die 'huiswaarts' wilden, via het zuiden door België, Frankrijk en Spanje (Gibraltar) naar Engeland terugkeerden. Pilotenhulp was in die oorlogsjaren een zeer efficiënte vorm van verzet tegen de Duitse bezetters van het Westeuropese continent. Men heeft uitgerekend dat door de terugkeer van die 3978 vliegers en vliegend personeel in totaal weer 800 gevechtstoestellen herbemand konden worden met ervaren personeel. Geen wonder dat de Duitsers pilotenhulp kwalificeerden als een van de meest directe vormen van hulp aan de vijand. Reeds in augustus 1941 werden de eerste pilotenhulpers door een Duitse oorlogsrechtbank ter dood veroordeeld. De Duitsers probeerden dan ook steeds opnieuw door te dringen in die geheime verzetsorganisaties. Soms waren de 'ontsnappingsroutes' dan ook vele weken door verraad geblokkeerd. De piloten konden dan niet verder en moesten -soms in grote aantallen- wachten op verder transport. Als het een *V-Mann* -een *Vertrauensmann*- lukte om als 'valse' piloot te infiltreren, dan gaf hij alle adressen door aan de Duitse *Sicherheitsdienst* en deze rolde dan de hele lijn op. Een *V-Mann* was dus iemand die als verrader voor het Duitse politieapparaat, als provocateur werkte. Bij ontdekking werden deze laffe verraders door de K.P. geliquideerd. Niemand heeft zich ooit kunnen verplaatsen in de positie van een piloot die per parachute -vaak in de duisternis- neerkwam in een voor hem totaal onbekend gebied. Omgekeerd zullen onze geallieerde vrienden nooit volkomen hebben begrepen, hoe hun helpers / -sters vaak in grote angsten zaten. Was een piloot in goede handen terechtgekomen, dan was het eerst noodzakelijke de verwisseling van het uniform door burgerkleding. Het tweede punt was het zoeken van een veilig onderdak, waar hij zich enige tijd schuil kon houden. Dat verblijf duurde totdat er een mogelijkheid was gevonden tot verder transport. Intussen moest voor de man een persoonsbewijs worden gemaakt. Ook moest met speciale tests uitgezocht worden, of hij een betrouwbare echte Engelsman, Canadees of Amerikaan was. Hoe later in de oorlog, hoe perfecter de organisatie werd. De vervoersmethoden liepen sterk uiteen. De fiets moest veel hiervoor gebruikt worden, maar sommige piloten konden beter een *Halifax* besturen dan een Hollandse fiets. Ook werden piloten als arrestanten in politieauto's of als zieken in ziekenauto's vervoerd. Bij het reizen per trein kwam de illegale beveiligingstechniek tot ware ontplooiing. De piloot kreeg tevoren de instructie om onder geen enkele omstandigheid zijn mond open te doen. Hij kende zijn metgezel en moest hem (of haar) op korte afstand volgen en in de coupé in diens buurt gaan zitten om alles te kunnen nadoen wat zijn begeleider deed, zoals kaartje gereed houden, persoonsbewijs tonen, overstappen, enz. In de trein moest hij zich zoveel mogelijk slapende houden om ongewenste conversatie te vermijden. Voor de

begeleider / -ster was het een slopende, angstige taak om voortdurend op je hoede te zijn voor plotselinge moeilijkheden. Doel van deze gevaarlijke reizen was soms in België te belanden en daar via de *komeetlijn* uiteindelijk illegaal door Frankrijk

en Spanje in Gibraltar te komen. Deze grootste en belangrijkste geheime ontsnappingsroute voor ontvluchte Franse krijgsgevangenen en neergeschoten geallieerde vliegtuigbemanningen was ontstaan in 1941. Deze lijn werd georganiseerd door een Belgisch meisje, te weten Andrée de Jongh, onder de naam *De Komeet*. Zij wist met haar organisatie 810 piloten veilig naar Engeland te doen terugkeren en bovendien nog tachtig geheime agenten. Ook zij werd door verraad gearresteerd en kwam in het concentratiekamp Ravensbrück. Zij overleefde echter alle martelingen en keerde in 1945 terug naar België. In Noord-Brabant, Limburg en Zeeuws-Vlaanderen waren diverse illegale grensovergangen voor de piloten. De

Komeetlijn Antwerpen - Gibraltar.

Belgische verzetsorganisatie *De Witte Brigade* en de *Komeetlijn* werkten nauw samen met het Nederlandse verzet om de piloten over te nemen en verder te begeleiden. Ook Rosmalen heeft in de oorlogsjaren neergeschoten piloten tijdelijk illegaal onderdak verschaft en geholpen. Hierna volgt een kort verhaaltje van elk van deze geallieerde vliegers.

1. G. Duffee

Deze RAF-vlieger kreeg zijn opleiding in de Verenigde Staten en werd ingedeeld

bij het 78e Squadron van de "Bomber Command". Deze jonge en nog onervaren luitenant-vlieger zou als tweede piloot meevliegen met een Halifax-bommenwerper in de avond van de 22e juni 1943 voor een bombardement op de industriestad Mülheim in het Ruhrgebied.

Bij terugkeer werd de Halifax in de buurt van Veghel / Dinther door een Duitse nachtjager neergeschoten. Van de acht bemanningsleden kwamen er vijf om. De drie overige konden tijdig het brandend toestel verlaten; twee van hen werden door de Duitsers krijgsgevangen gemaakt, alleen Duffee ontsprong de dans. Hij zwierf drie nachten rond tot dat hij in Berlicum in handen kwam van mensen die hem konden verbergen en helpen. Zo kwam Duffee op de boerderij van Jan van Lieshout aan de Veedijk te Rosmalen, waar hij een goede week verbleef. Toen werd hij overgebracht naar de familie H. Volmans aan de Graafsebaan. Hier verbleef hij bijna twee weken. Duffee verhuisde nu naar de

G. Duffee. Coll. M. der Kinderen.

familie A. Michels te Hintham, waar hij een tiental dagen verbleef. Even nog is Duffee overgebracht naar een klooster in Beek bij Nijmegen. Na enige dagen volgde een treinreis naar Tilburg, waar hij overgenomen werd door de Nederlandse marechaussee. Vanuit het landgoed *De Utrecht* werd hij door een gids de grens overgebracht. Via Antwerpen ging de reis verder naar Brussel. Samen met een neergeschoten Canadese vlieger werd Duffee vervolgens overgebracht naar Parijs. Hier kregen de beide piloten nieuwe identiteitspapieren en wel Franse. Met de nachttrein gingen ze nu naar Bordeaux en van daaruit naar Dax. Per fiets gingen

de piloten nu naar een dorpje aan de voet van de Pyreneeën. Met een ervaren gids ging het inmiddels tot zeven personen uitgegroeid groepje al klauterend de Pyreneeën over. Na een moeilijke reis door Spanje kwam de groep uiteindelijk in Gibraltar aan. Het was 10 oktober 1943. Twee dagen later kwam Duffee thuis na een reis van bijna vier maanden door bezet Europa. Met een nieuwe bommenwerper voerde hij hierna nog een 40-tal bombardementsvluchten op Duitsland uit. Als bijzonderheid kan nog worden vermeld, dat Duffee bij zijn verblijf in Rosmalen de plattegrond van het vliegveld Volkel met bijzonderheden over vliegtuigen, hangars en bezetting kreeg. Hij moest dit alles in zijn hoofd prenten en de tekeningen op schaal van buiten leren. Uit veiligheidsoverwegingen mocht hij van de illegaliteit de gegevens natuurlijk niet meenemen. Bij zijn terugkeer gaf hij deze gegevens door aan het Ministerie van Luchtvaart. Vlak daarna werd Volkel door de RAF gebombardeerd.

2. J. Hurst

In augustus 1943 kwam in de buurt van Nistelrode een door de Duitsers neergeschoten Amerikaans

J. Hurst staat in het midden. De foto is op 23 oktober 1943 gemaakt bij Michels. Coll. M. der Kinderen.

Vliegend Fort neer. De piloot J. Hurst uit Austin (Texas USA) wist zich aan gevangenneming te onttrekken door enkele dagen onder te duiken in een paardestal bij een boer in Nistelrode. Daarna verbleef hij een paar dagen in Dinther. Toen werd hij overgebracht naar de familie Michels in Hintham. Hier verbleef hij bijna drie weken. Toen zijn

valse identiteitspapieren in orde waren gemaakt, verbleef Hurst nog korte tijd in Doorn. Van hieruit is hij overgebracht naar België en verder door de *Komeetlijn* via Frankrijk en Spanje naar Gibraltar begeleid. Deze tocht duurde ongeveer tien weken. Bij het overtrekken van de Pyreneeën liep hij dusdanige verwondingen op, dat hij een tijdje in een ziekehuis opgenomen moest worden. Ook hij bezocht, evenals Duffee na de oorlog zijn 'pleegouders' om hen te danken voor zijn redding in de oorlogstijd.

3. L. Bickley en J. Jackson

Op het eind van 1943 werd in de omgeving van Schijndel een Mosquito neergeschoten. De Engelse piloot J. Bickley en zijn navigator J. Jackson wisten zich in de nacht schuil te houden. De kapelaan en enkele goede Nederlanders ontfermden zich over deze mensen.

Na enkele dagen werden ze overgebracht naar Rosmalen naar de familie Michels. Het Kerstfeest vierden ze bij de familie Remmers. Begin januari 1944 waren ze in België. Hier werd een groep van zeven Engelse en Amerikaanse neergeschotenvliegers samengesteld. Deze groep heeft enkele weken

verborgen gezeten in de Ardennen, omdat de pilotenlijn door verraad ge-

Uiterst links J. Jackson en uiterst rechts L. Bickley. De foto is genomen bij Remmers in Hintham. Coll. M. der Kinderen.

blokkeerd was. Veel later dan gepland keerden deze vlieger en zijn navigator in Engeland terug. Zij hebben na de oorlog geen contact meer opgenomen met hun helpers. De reden hiervan is dat een van hen na scheiding naar de USA ging en de andere in een psychiatrische inrichting werd opgenomen.

4. L. Davidson

In april 1944 stortte in de buurt van Sint-Oedenrode een zware Halifax-bommenwerper neer. Het toestel werd eerst geraakt door afweergeschut en vervolgens brandend neergeschoten door een Duitse nachtjager. Vijf bemanningsleden kwamen in de vuurzee om; alleen de radiotelegrafist en de bommenrichter konden zich per parachute redden. Beiden waren Canadees. De bommenrichter L. Davidson uit Ontario (Canada) liep na zijn landing de kerk in Schijndel binnen. De kapelaan nam hem mee en bracht hem tijdelijk naar een boerderij. Via Berlicum werd hij overgebracht naar de familie Michels in Hintham in Rosmalen. Vanuit Hintham werd hij na ruim een week overgebracht naar Sprang-Capelle. Via Zundert kwam hij in Antwerpen. Hier liep het totaal fout. De Duitsers hadden met behulp van Belgische verraders een valse vluchtlijn opgebouwd. Een groep geallieerde bemanningsleden met o.a. L. Davidson kwam hier in contact met een jongeman, die vlot Engels sprak en beloofde om hen per auto door België en Frankrijk te vervoeren. De tocht naar de vrijheid eindigde echter met aflevering aan de Gestapo in Brussel. Een van deze verraders bekende na de oorlog dat hij ruim 170 piloten in de val had laten lopen en daarnaast nog eens 100 verzetsmensen uit Nederland en

België aan de Gestapo had verraden. L. Davidson kwam zodoende in een krijgsgevangenenkamp terecht en wel in Silezië. Daar werd hij met vele anderen in april 1945 door de Russen bevrijd.

5. D. Jennings

Op 22 juni 1944 crashte te Bergharen een B17 van de RAF. Vijf bemanningsleden kwamen bij deze crash om het leven en zijn in Uden begraven. Van de overigen kwam officier 1e klas D. Jennings als gewonde in het Duits lazaret op Coudewater te Rosmalen terecht. De rest van de bemanning is als krijgsgevangene naar Duitsland afgevoerd. In dit lazaret op Coudewater werd de beenwond van Jennings verzorgd en kon hij bekomen van de opgelopen shock. Behalve Jennings werden in dit lazaret ook nog een Amerikaanse en vier Engelse vliegers verpleegd. Na een maand was Jennings zover opgeknapt dat hij weer kon lopen. Van een Nederlands verpleger hoorde hij, dat hij weldra overgebracht zou worden naar een *Durchgangslager* om verhoord te worden. Gezien de geheime taak en de bijzondere apparatuur aan boord van hun *Vliegend Fort* was Jennings natuurlijk niet erg gebrand op dit *speciaal* verhoor. In hun vliegtuig zat namelijk speciale radioapparatuur, waarmee men de Duitse grondstations flink kon storen, zodat de Duitse jagers niet naar de geallieerde bommenwerpers konden worden geleid. Een *special operator* aan boord, die vloeiend Duits sprak, gaf zelfs misleidende instructies door aan Duitse piloten en stuurde hen naar een totaal ander gebied, waar ze geen bommenwerpers vonden. Jennings begon dus te denken aan ontsnapping uit Coudewater. Samen met een kamergenoot, een gewonde Britse navigator, beraamde hij een plan. Een van de schuiframen op het zaaltje mocht 's nachts een beetje openblijven om wat frisse lucht binnen te laten. Het was 26 juli 1944 's morgens rond 3.30 u. Jennings zag dat de Duitse bewaker bij de deur in slaap was gevallen. Voorzichtig klom Jennings via aan elkaar geknoopte lakens naar buiten tot op een muurtje en sprong van daaraf op de grond. Hij begon in noordelijke richting te lopen tot aan de spoorlijn 's-Hertogenbosch - Oss. Hier verborg hij zich in een korenveld; hij nam van een vogelverschrikker de jas en de hoed, want hij was nog in pyama. Enkele Rosmalense mensen ontdekten hem hier. Het was J. van Zoggel (slager) die hem meenam. Bij hem kreeg hij schoenen en kleding. Mevr. A. van Zoggel maakte later van de pyama kinderpyama's voor haar kinderen. De Rosmalense politiemann Fr. Koning bracht Jennings als 'doofstomme' gevangene op zijn dienstmotor met zijspan naar zijn ouders in Eindhoven. Hier verbleef Jennings enkele dagen. Daarna werd hij overgebracht naar de familie Manders in Bakel, waar hij ongeveer drie weken verbleef. Een poging om via Budel in België te komen mislukte. Toen werd hij overgebracht naar Bergen op Zoom en Middelburg. Op 4 september bracht een onder-

De belangrijkste ontsnappingsroutes, waaronder de *Comet Line* (=Komeetlijn).

wijzer hem over de grens naar het Vlaamse Eeklo, waar hij onderdook bij een politieman. Rond half september werd hij hier bevrijd door de oprukkende 5e Divisie van het Canadese leger. Na de oorlog ging Jennings theologie studeren en werd dominee. Ruim zestien jaar was hij werkzaam als missionaris in India.

K.P. MARGRIET

"Als onrecht recht wordt, is verzet geboden!!"

M. der Kinderen

In het voorjaar van 1944 komt een tiental mannen bijeen ten huize van M. Remmers te Hintham - Rosmalen. De leider van deze bijeenkomst is de vermaarde verzetsman Th. Dobbe. Deze illegale werker wordt 1943 door de beruchte collaborateur Van der Waal verraden en ter dood veroordeeld. Hij ontsnapt echter en trekt met onbegrijpelijke durf door het land om overal de Landelijke Knokploegen te coördineren. Later is hij gegrepen en vlak voor zijn executie sloeg hij nog een SD'er neer! Dobbe vertelt te Hintham deze mannen wat de *Landelijke Top* van de illegaliteit hem heeft opgedragen. Kort en zakelijk legt hij uit wat hij van een K.P. verwacht: sabotage, overvallen en zonodig liquidaties. Geweld is vaak onvermijdelijk. De Bosschenaar W. Andriessen krijgt de leiding van de knokploeg; hij neemt zijn intrek bij C. Smits in de Jasmijnstraat. Dat adres wordt ook het hoofdkwartier van de knokploeg. Zij krijgt de naam van de jonge prinses Margriet. Voor de nodige wapens zorgt de verzetsgroep te Nijmegen. De eerste opdracht is het kraken van een grote zwarthandelaar in Nistelrode. In een kwartier is alles geregeld; veel textiel en geld worden in Veghel overgedragen aan de landelijke organisatie voor onderduikers. In juni 1944 wordt door *Margriet* een geslaagde overval gepleegd op het distributiekantoor te Cuyk. De vette buit aan bonkaarten wordt afgeleverd in Beugen bij de landelijke organisatie. Het verdere werk bestaat uit het onklaar maken van dorskasten om te verhinderen dat graan naar Duitsland wordt afgevoerd. Ook het resireren van collaborateurs behoort tot de taak van de K.P. Vele weken heeft "Margriet" al geloerd op de provocateur *De Kin* (Van Bussel). De opdracht luidt om hem buiten 's-Hertogenbosch, omdat men represaillemaatregelen verwacht, te liquideren. *De Kin* haalt veel onderduikers op en heeft al gericht enkele mensen doodgeschoten. Na rijp beraad stuurt de K.P. Nijmegen twee mensen, die *De Kin* neerknallen in de Kerkstraat. De Duitsers grendelen direct de binnenstad af, maar de daders zitten intussen al veilig in Rosmalen bij M. Remmers. Lei (P. Merlijn) die het dodelijk schot op *De Kin* heeft afgevuurd, wordt later in Hoorn door verraad gegrepen en kort voor de bevrijding gefusilleerd. Of het neerschieten van kapelaan Koopmans tot de vergeldingsmaatregelen moet worden gerekend, is niet ge-

Stefke Feyen op de schietbaan in Vught. Coll. Heemkundekring Rosmalen.

heel duidelijk. Bij Bladel aan de Belgische grens moet door de K.P. "Margriet" een overval gepleegd worden op een postwagen met 80.000 bonkaarten. De jongens hebben de beschikking over een luxe wagen. De SD is blijkbaar achter het plan gekomen; de jongens kunnen nog ternauwernood de dans ontspringen. De NSB-burgemeester van Oss, dhr. Apeldoorn, die al vele mensen heeft uitgeleverd aan de SD, moet en zal geliquideerd worden. Drie leden van *Margriet* zullen dit doen! Op 10 augustus zal Apeldoorn in een café in Ravenstein een vergadering leiden van het waterschap *De Maaskant*. Apeldoorn in zijn zwart uniform gaat met een 'vriend' naar binnen en bestelt een glaasje bier. Wim Andriessen en Henk Boerenbrink van de KP komen iets later binnen, zij trekken hun pistool en schieten vier kogels af. Apeldoorn zakt in elkaar en is dood. De KP-er Wim Voets, die buiten bij de fietsen wacht, weet dat de liquidatie gelukt is. Zo snel mogelijk verlaten zij Ravenstein. In een mum van tijd heeft de Wehrmacht de toegangswegen afgesloten. Het drietal van de KP is dan al ontkomen. De SD is ook spoedig aanwezig. Zij neemt vijf gijzelaars mee en schiet J. Meulemans onverhoeds dood. Is er toch verraad geweest? In Lieshout worden C. Smets, J. Kruysen en P. Swinkels gearresteerd. Dit onheilsbericht bereikt het huis van Remmers te Hintham. Andriessen, Boerenbrink en Remmers snellen naar de Jasmijnstraat om de wapens op te halen. "Jullie gaan", zegt Andriessen, "ik zorg voor de rest!" Dat wordt hem fataal. In de brandgang achter het huis verschijnt de SD. De vier leden van de KP *Margriet* wor-

den op 19 augustus in Vught gefusilleerd. Het is even stil rond KP *Margriet*, maar begin september wordt ten huize van P. van Doren aan de Graafseweg te Rosmalen de nieuwe KP geformeerd met Stefke Feyen als nieuwe leider. Het huis van Dr. Koppens wordt het hoofdkwartier van de vergrote KP. De jongens worden ondergebracht bij P. van Doren, Michels en Wijnen. De dochter van Wijnen is koerierster voor *Margriet*. De verzetsgroep begint nu met sabotagewerk, zoals het doorzagen van telefoonkabels, het leggen van spijkerplanken en glas op de wegen om 's-Hertogenbosch, het opblazen van spoorlijnen. De eerste aanslag is op de lijn 's-Hertogenbosch-Nijmegen, waar een trein met troepen en levensmiddelen wordt opgeblazen. Zo worden ook nog vier andere lijnen opgeblazen. In Sint-Michielsgestel worden in die eerste chaotische dagen van september gijzelaars losgelaten zoals pater De Greeve, generaal Bongers en een aantal Indische gijzelaars. Door de KP

K.P. *Margriet*. MTS-Koopmansplein, 's-Hertogenbosch. Coll. Heemkundekring Rosmalen.

worden zij ondergebracht. Zo komt generaal Bongers tijdelijk bij dokter Koppens. Later is hij door een koerierster door de linies naar het zuiden gebracht. Op 7 september wordt een KP-ploeg uit Gennep, die op weg is naar Vught, in Berlicum door Nederlandse politie gearresteerd en op het gemeentehuis gevangen gezet. De jongens van *Margriet* zullen hen daar 's avonds bevrijden. Helaas, voordat de bevrijders arriveren, zijn ze al door de SD opgehaald, gemarteld en in kamp Vught gefusilleerd. Dit is alweer verraad. Op 8 september zal een dropping van wapens plaatsvinden voor de KP's, die gevangenen uit Vught moesten bevrijden. Zes jongens van

Groep Berlicum
Groepsleider
H.A.D. de Jong
A.68 Berlicum

Berlicum, 5 October 1943

Opgeaaf verdachte personen,

Wouters Rooms Katholiek priester Kapelaan te Berlicum n/a./kistorie
Levrouw v/d Sande /Donkers verloskundige (50 jaar)
Huize de Beuk Berlicum (50 jaar)
J.Cooymans Slager Hoofdstraat A 61 Berlicum 30 jaar
Th.Cooymans Onderwyzer Hoofdstraat A 61 Berlicum 35 jaar
Chr.van Kimsbergen radiomonteur Hoofdstraat B 54 (28 jaar) Berlicum
v/d Kinderen Onderwyzer Hoofdstraat B 80 (26 jaar) Berlicum
Ch.v/d Veerdonk notarisclerk Hoofdstraat B 92 (Berlicum) (24 jaar)
H.Gevers Bierhandelaar Hoofdstraat A 52 Berlicum (30 jaar)
J.Witlox loodgieter Hoofdstraat A 62 (35 jaar) Berlicum
v/d Veerdonk Burgemeester Heeswyk en Linther wonende aldaar
(A.van Lanschot wnd. Burgemeester Den Dungen Groot Ginsel Den Dungen
Schakenraad Gemeente Ambtenaar A 63
A.Glauderans Rentmeester en Taxateur Ryksweg E 28 j Rosmalen
A.H.J.Koppens Arts Graafscheweg E 28 Hintham (30 jaar) Rosmalen

Hou zee!

w.g. H.A.D. de Jong

Aan
Mind Kringleider
Kring 's Hertogenbosch

" Hou zee! " = groet van NSB - ers.

Kringleiders van de NSB-trawanten van de nazi's gaven regelmatig lijsten van *gevaarlijke en verdachte personen* door aan het NSB-hoofdkwartier te Utrecht, en een kopie aan de SD. Als er aanslagen werden gepleegd op Duitsers of collaborateurs, werden deze verdachte personen direct opgehaald, gegijzeld of terechtgesteld. Op deze lijst van oktober 1943 staan ook enkele inwoners van Rosmalen. *Hou zee!* is de groet van de NSB'ers (ingezonden door M. der Kinderen).

Margriet zullen die in ontvangst nemen. Bij *Zegewerp* in Sint-Michielsgestel gaat het helaas fout. Een Duitse post houdt hen staande en vraagt om *Ausweise*. Stephke pakt zijn pistool en schiet de Duitser neer. Het groepje moet vluchten, achtervolgd door schietende Duitsers. Piet van der Lee uit Vinkel is vermoedelijk in de Dommel verdronken. P. van Doren uit Rosmalen vond de dag daarna het lijk en heeft ervoor gezorgd, dat hij tijdelijk in Gestel begraven werd. Op 22 november is hij met militaire eer in Vinkel herbegraven. Op 14 september schrijft Stephke, de leider van de KP *Margriet*, een harde dreigbrief aan de directeur van het Huis van Bewaring te 's-Hertogenbosch om 43 politieke gevangenen vrij te laten. Het is een soort ultimatum. De

K.P. Margriet afdeling Hintham. Bart Bosch en Nelly Wijnen komen uit Hintham, Mej. Miep uit St-Michielsgestel en Jefke Jansen uit Weert. Coll. Toon Dielissen.

dreigbrief heeft succes. Rond 20 september zijn de 43 gevangenen, ingesloten door Duitse instanties, in vrijheid gesteld. Veel gewapend verzet is er in september en oktober ook verricht in samenwerking met de KP Nuland / Oss van J. Verberne. Vooral bij de verovering van 's-Hertogenbosch en omgeving is er een nauwe samenwerking tussen de KP en de gealieerden. De opstellingen van de Duitse troepen worden dagelijks doorgegeven aan de oprukkende Engelse troepen. Mijnen worden onklaar gemaakt. Met de soldaten van de 53rd Welsh Division trekt de KP *Margriet* op voor de verovering van 's-Hertogenbosch. De jongens bewijzen de *Welshmen* onschatbare verdiensten door het opruimen van Duitse verzetshaarden

en *snipers*. Als de Duitsers na een maand zijn teruggedreven, komt de tijd, dat de meeste KP-ers tekenen voor de stoottroepen om mede heel Nederland te bevrijden. In het regiment *Brabant* houdt de KP *Margriet* haar eigen compagnie. In de Isabella-kazerne krijgen de jongens hun oorlogsopleiding. Eind november worden zij met Engelsen en Canadezen ingezet in de Betuwe tegenover Tiel. Als de compagnie *Margriet* in Kleef ligt, krijgt de commandant Stephke Feyen de opdracht naar 's-Hertogenbosch te komen voor het bezoek van een hoge autoriteit. Het is op 22 maart dat koningin Wilhelmina 's-Hertogenbosch bezoekt, terwijl over de Maas bij Hedel nog Duits geschut gericht staat opgesteld. Hare Majesteit wil op het stadhuis de voormalige KP-Margrietcommandant persoonlijk ontmoeten. Stephke haalt bij de juwelier, die voor zijn compagnie het embleem *De Margriet* moest maken, een zestal exemplaren hiervan. Bij de audiëntie mogen alleen illegale werkers zijn en nabestaanden van gevallenen, zoals de vrouw van C. Smits. De koningin spreekt als een moeder met Stephke en de anderen. Dan biedt Stephke de koningin de zes Margrietemblemen aan en zegt: "Majesteit, we zullen doen wat we kunnen om de rest van Nederland te bevrijden." Dan grijpt de koningin met beide handen die van Stephke en vraagt hem om haar de Margriet op de revers te spelen. "Daar zal ik mijn leven lang trots op zijn", zegt koningin Wilhelmina tot slot.

Anekdoten

DE AFSpraak

Jet Vorst van 't Hooft

Ons huis aan de Graafseweg in Hintham had een naam. Met grote goudkleurige letters stond op de muur van het balkon *Jozeph*. Niemand zou dat tegenwoordig nog bedenken, vooral omdat er een diepere betekenis achter zat. Onze ouders hadden blijkbaar iets speciaals met St. Jozef en dat wilden ze weten, vooral mijn moeder. In de woonkamer in de hoek boven het schrijfbureau stond een bruin met wit beeld van St. Jozef op een console dat daar aan de muur hing. Er brandde altijd een lichtje bij. Zo ging dat vroeger op veel plaatsen en ik denk hier en daar nu ook nog. Bovendien had moeder -klein, zeer vastberaden en voor niets of niemand bang- ook nog een plaatje van St. Josef met vier punaises stevig vastgezet op de voordeur, "want", zo zei ze, "hij moet de Duitsers buiten de deur houden." Een paar weken voor de bevrijding stonden er toch twee Duitsers voor de deur. Inkwartiering. Met een wit vertrokken gezicht liet ze hen binnen en ging naar boven. Natuurlijk pikten de Duitsers de grootste, mooiste kamer in. Mijn jonge zusje en ik moesten onze kasten leegmaken en verhuisden naar de logeerkamer, waarna we

meteen naar beneden werden gestuurd. Intussen was vader thuisgekomen, had gehoord wat er gaande was en zat totaal verpletterd in zijn stoel. Dat kon toch niet! Vijf dochters in huis, hijzelf actief in het verzet. Hij was versteend! Gestommel op de trap en in de hal en toen een klap van de voordeur. Meteen kwam moeder binnen, bleek en boos. Met kordate stappen liep ze dwars door de kamer naar de hoek, klom op een stoel en vandaar op het schrijfbureau. Resoluut blies ze het lichtje bij St. Josef uit, pakte het beeld beet en zette het met het gezicht naar de muur, terwijl ze zei: "Dat hadden we niet afgesproken, Joepke." Ze kwam weer naar beneden, ging, zonder een woord te zeggen, zitten en pakte haar breiwerk op. "Wat doe je nou?" vroeg mijn vader, "dat kan toch niet!" Kortaf zei ze: "Luister eens, ik heb een afspraak gemaakt met Hem, ik heb mijn beloftes gehouden, dan moet hij het ook doen." We zwegen. De spanning was te snijden en wel duizend gedachten dwarrelden door me heen. Even later ging de bel weer. Moeder schoot overeind, "laat mij maar." We hoorden boven het geklos van laarzen en vlak erna datzelfde gestommel op de trap en in de gang en weer een klap van de voordeur. Toen bleef het even heel stil in huis. Ze kwam weer binnen. Weer klom ze op de stoel en het bureau, ze zette het St.-Jozefbeeld weer zoals het hoorde, iemand moest lucifers aangeven en het lichtje brandde weer. "Dank je wel, Jozef, ik wist het wel", zei ze met tranen in haar ogen. Toen draaide ze zich om en zei triomfantelijk: "Ze zijn weg! Ze hebben hun spullen weer opgehaald. Boven op de tafel hebben ze wel een mooie leverworst laten liggen. Die was *für die Mädels*, zeiden ze. Kom, we gaan eten." Ze heeft nooit verteld hoe haar 'afspraak' in elkaar stak. Het heeft wel grote indruk op me gemaakt. Ons huis is al lang geleden verkocht. Het is veranderd en de naam is van het balkon verdwenen. En die grote letters *JOSEPH?* Die heb ik nog en ze zijn me dierbaar.

ANEKDOTES

Harry Coppens

De man die zijn eigen verzinsel geloofde

Ook al heeft men de oorlogsjaren niet aan den lijve meegemaakt, dan zal men toch wel bekend zijn met het feit dat de consumptieartikelen dermate schaars waren in die jaren, dat voor een eerlijke en rechtvaardige verdeling ervan een distributiesysteem in het leven werd geroepen. In de volksmond heette het dus dat alles *op de bon* was. Moeilijk voorstelbaar voor de jongere generatie, maar de ouderen zullen weinig moeite hebben om zich dit alles weer voor de geest te halen. Vanzelfsprekend heeft men op allerlei manieren geprobeerd om tegen extra betaling en dus buiten het distributiesysteem aan te vullen wat aan het hoognodige ontbrak. Handige jongens maakten van de nood gebruik (ook wel misbruik), zodat de clan-

destiene handel welig tierde. Ook van brandstof werd men slechts mondesmaat voorzien, zodat hele bossen hout richting kachel werden getransporteerd. En steenkool, het zwarte goud, is voor vele zwarte handelaren in die periode een ware goudmijn geweest. Met deze summiere gegevens betreffende de toenmalige situatie zal men toch voldoende kennis van zaken hebben om het feitelijke verhaal te kunnen plaatsen. Het gebeuren speelde zich af in november 1943. De winter stond voor de deur en men keek, met het oog op de brandstof, al zorgelijk uit naar dit koude jaargetijde. Handig hierop inspelend kwam Tinuske van Uden -altijd in voor een geintje- op de gedachte de Rosmalense bevolking een poets te bakken. Hij verspreidde het gerucht dat de komende zondag een schip met steenkool aan zou leggen in Gewande en wel vlak bij café *De Blauwe Sluis*. Men verwachtte het schip rond 3 uur in de middag. Tegen een zwarte doch redelijke prijs en vanzelfsprekend zonder bonnen kon eenieder zijn wintervoorraad met een paar mud aanvullen. Men zou echter wel zelf voor zakken zorg moeten dragen. Op die desbetreffende zondag vinden we Tinuske in een café dat ergens aan de route Rosmalen-Gewande gelegen is. Na de caféhouder van zijn grap verwittigd te hebben, zette hij zich aan een tafel voor het raam zodat hij een goed uitzicht had op de weg. Onder het genot van een glas bier keek hij met zijn pretoogjes naarstig uit naar zijn slachtoffers. En reeds binnen een kwartier passeerden de eerste fietsers met een zak onder de snelbinders, en verdwenen richting Gewande. Meer en meer fietsers gingen dezelfde weg. En toen er uiteindelijk hele hordes het bewuste café passeerden, begon Tinuske aan zichzelf te twijfelen en zei tot de caféhouder: "Ik denk dat ik zelf toch ook eens ga kijken. Het moest eens waar zijn." Zeker is dat Tinuske 's avonds weer naar Rosmalen is teruggekeerd. Of hij echter met of zonder kolen is aangekomen, heb ik nooit vernomen.

Dorsen

Op d'n deel bevond zich een door elektriciteit aangedreven dorsmachine. Wilde men in oorlogstijd echter dorsen, dan moest daar eerst melding van worden gemaakt. Men stuurde dan een controleur die tot taak had het aantal zakken met gedorst graan te noteren. In het algemeen was zo'n controleur de beroerdste niet en liet zich dan ook gemakkelijk overhalen om bij tijd en wijle even een bakje koffie te gaan drinken. De boer maakte dan van de gelegenheid gebruik om een bepaald aantal zakken elders te verstoppen. Aldus gebeurde het ook bij ons. Maar toen de controleur op het einde van de dag de zakken telde, meende mijn toen tienjarige broer ook nog een duit in het zakje te moeten doen door te zeggen dat er toch ook nog acht zakken naar de zolder waren gebracht. "Och, jongen", zei mijn vader, "dat was alleen maar afval." Gelukkig deed de controleur of zijn neus bloedde, maar de glimlach die op zijn gezicht lag, verried duidelijk dat hij wel beter wist.

SPONSORS

De uitgave van Rosmalla is mede mogelijk door de financiële steun van:

Abelen BV, Makelaarskantoor, Burg. Mazairaclaan 2, Rosmalen
Van Grinsven Sanidrōme, Raadhuisstraat 4c, Rosmalen
Berg Autobedrijf, G. v.d., Hintham 162, Rosmalen
Berg Autoschadebedrijf, G. v.d., Hintham 160, Rosmalen
Bouwmans, Oliehandel, J., Tweeberg 1, Rosmalen
Creij & Van Hoek BV Grond- weg- en waterbouw, Huisbergenweg 6, Rosmalen
E.T.I. Bureau Linnenbank BV, Stationstraat 13, Rosmalen
Foto Stijntjes, Molenhoekpassage 5, Rosmalen
Gebouwenservice H. Pennings & Zn BV, Europaplein 14, 's-Hertogenbosch
Gloudemans BV, W., Hintham 117, Rosmalen
Heijmans BV, Ver. Bedrijven, Graafsebaan 13, Rosmalen
Hoedemakers en Zonen BV, Aannemersbedrijf P., Hintham 68, Rosmalen
Huijbregts en Peters Notarissen, Hoff v. Hollantlaan 5, Rosmalen
Jaropa Holding BV, J. Stienstra, Bruistensingel 100, 's-Hertogenbosch
Lambermont Assurantiebedrijf, A., Burg. Woltersstraat 1, Rosmalen
Lotus BV Pluimveeslachterij, Biestkampweg 2, Rosmalen
Mierlo, Advocatenkantoor van, Pioenroosstraat 20, Rosmalen
Modecentrum C. van de Graaf, Dorpsstraat 10, Rosmalen
Pennings Bouwmaatschappij BV, H., Sportlaan 21, Rosmalen
Pennings en Zonen Bouwbedrijf BV, H., Dorpsstraat 4, Rosmalen
Piels, Technisch installatiebedrijf, Friezenstraat 7, Rosmalen
Rabobank Rosmalen, Raadhuisstraat 1, Rosmalen
Reijmers Schoenen BV, Dorpsstraat 26, Rosmalen
Timmers BV Bouwbedrijf, Heikampweg 6, Rosmalen
Uden BV, Aannemersbedrijf A. v., Vliertwijksestr. 38c, Rosmalen
Verbiesen, Brood- en banketbakker J., Molenstraat 34, Rosmalen
Verstappen Handelonderneming BV, Kloosterstraat 5a, Rosmalen
Verstegen Schilderwerken BV, Oude Engelseweg 3a, 's-Hertogenbosch
Villa Fleurie, De Driesprong, Rosmalen
Voets Weg- en Waterbouw, Gebr., Pinksterbloemstraat 4, Rosmalen
V.O.F. Gebr. v.d. Plas, Schildersbedrijf, Graafsebaan 5, Rosmalen

---

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	1
Van de redactie	1
<i>Inleiding</i>	2
Inleiding	2
<i>De bezettingsjaren</i>	8
1940: Rosmalen in het eerste jaar van de oorlog	8
<i>Overgenomen artikel:</i>	
- Rosmalense wijk krijgt Christina Engelsingel	13
Jeugd van Rosmalen in oorlogsjaar 1941 baldadig	16
Rosmalen voedt zichzelf	17
Duits in de Hinthamse Annaschool	27
Marinus van de Donk	30
Nou is het <i>mijn</i> beurt	33
<i>Het verzet</i>	36
De luchtoorlog en de pilotenhulp	36
K.P. Margriet	44
<i>Anekdoten</i>	49
De afspraak	49
Anekdoten	50
Sponsors	52

